

ZBYSZKO CHOJNICKI, TERESA CZYŻ

STRUKTURA POZIOMU ŻYCIA W SYSTEMIE REGIONALNYM POLSKI

Chojnicki Z., Czyż T., 1992, Struktura poziomu życia w systemie regionalnym kraju (The structure of the level of living in the regional pattern of the country). Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej Polski. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Adam Mickiewicz University Press). Poznań 1992, Seria Geografia nr 55, s. 21-58. 7 ryc., 13 tab. ISBN B-232-0418-7, ISSN 0554-8128.

ABSTRACT. Three approaches are employed in the investigation of spatial differences in the population's level of living. In the first, the level of living is measured by the magnitude of goods and service consumption constituting a basic component of income distributed. The second approach is based on the recognition of a set of properties defining the level of living in terms of positive phenomena, i.e. those desirable in social development. In the third approach, use is made of indices of undesirable phenomena that are symptoms of negative social, economic and ecological phenomena. The study concerns the year 1986, i.e. the time of a socio-economic crisis in Poland, and is carried out in the regional pattern of the country, that is, in the pattern of 49 voivodeships.

Zbyszko Chojnicki, Teresa Czyż - Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Planowania Przestrzennego (Adam Mickiewicz University, Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Planning), ul. Fredry 10, 61-701 Poznań.

I. WSTĘP

Zagadnienie poziomu życia stało się w ostatnich latach w naszym kraju przedmiotem szerszych zainteresowań badawczych. Jest to zapewne spowodowane pogarszającą się sytuacją gospodarczą i ekologiczną kraju oraz regresu poziomu i warunków życia ludności. Problematyka ta stanowi pole do różnych badań, do których należą badania stanu poziomu życia ludności oraz sposobu jego pomiaru, podejmowane przez geografów społeczno-ekonomicznych.

Pojęcie poziomu życia jest szczególnie trudne do określenia ze względu na swój normatywno-wzorcowy charakter i relatywizację do określonego systemu społecznego, w którym kształtują się różnorodne potrzeby jednostki, podlegające ciągłej ewolucji. Poszczególni badacze najczęściej posługują się własną definicją tego pojęcia. W konsekwencji poziom życia stał się pojęciem wieloznacznym. W geografii społecznej obok poziomu życia stosuje

się takie terminy jak: standard życia, dobrobyt społeczny, warunki życia, styl życia, stopa życiowa, sposób życia, jakość życia. Jedne z tych pojęć mają charakter zbliżony, inne posiadają elementy wspólne, jeszcze inne różnią się istotnie swą treścią.

Ponieważ przyjęcie określonej koncepcji poziomu życia ma zasadnicze znaczenie dla pomiaru poziomu życia i warunkuje porównywalność wyników gospodarczych podejmuje się dalsze próby uporządkowania terminologii i rozwinienia koncepcji poziomu życia.

Dotychczasowe wyniki prowadzą do następujących ustaleń:

1) Poziom życia stanowi osiągnięcie rzeczywistego stanu zaspokojenia potrzeb człowieka w odróżnieniu od standardu życia, który jest zbiorem aspiracji powszechnie akceptowanych w danej społeczności,

2) W skład integralnych elementów poziomu życia wchodzi zaspokajanie w określonym stopniu nie tylko potrzeb egzystencjalnych, tj. wyżywienia, odzieżowych, mieszkaniowych, materialno-usługowych, zdrowotnych, rekreacyjnych i ekologicznych, lecz także zaspokajanie potrzeb dotyczących szeroko pojętego rozwoju osobowości człowieka, tj. kształcenia, wychowania i opieki oraz potrzeb społecznych, tj. przede wszystkim recepcji kultury, współuczestnictwa, akceptacji, gratyfikacji i łączności. Ujęcie takie zakłada, że poziom życia nie jest identyczny z zespołem materialnych warunków, jakie posiada w danym systemie społecznym jednostka lub grupa społeczna. Waga, a nawet uwzględnienie poszczególnych składników i ustalenie ich treści w analizie empirycznej zależy jednak od skali przestrzennej i charakteru systemu społecznego.

3) Poziom życia jest uwarunkowany przez szereg czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym.

Uwarunkowania zewnętrzne obejmują wpływ otoczenia. Czynniki wewnętrzne oddziałują w punkcie wyjścia procesu kształtowania się poziomu życia modyfikując rodzaj potrzeb człowieka, natomiast czynniki zewnętrzne decydują o zaspokojeniu już określonych potrzeb człowieka. Czynniki zewnętrzne pozostają więc zasadniczą determinantą poziomu życia. Tak więc własności człowieka (zmienne) składające się na poziom życia ludności wiążą się, tj. mają relacje z określonymi czynnikami zewnętrznymi. Relacje te interpretowane są w kategoriach detreminacji i mają istotne znaczenie dla uchwycenia mechanizmu kształtowania się poziomu życia. Mechanizm ten jest skomplikowany i opiera się na relacjach, którym odpowiadają oddziaływania dwukierunkowe. Jeden kierunek oddziaływania występuje wtedy, gdy określone zdarzenia w środowisku człowieka (tzw. czynniki zewnętrzne) zapewniają realizację określonych potrzeb i kształtują poziom życia. Według niektórych badaczy są to zależności między nakładami (środkami) a efektami społecznymi. Drugi kierunek oddziaływania zachodzi w ciągłym procesie kształtowania się poziomu życia, gdy po osiągnięciu określonego stanu zaspokojenia potrzeb może nastąpić zmiana rodzaju niektórych potrzeb lub powstaną nowe potrzeby i w ten sposób określony poziom życia będzie oddziaływał na zmianę otoczenia. Tego rodzaju podejście do badań opiera się na dwóch pojęciach ugruntowanych w

polskiej geografii społecznej: warunkach i poziomie życia i uzasadnia konieczność ich łącznego ujmowania. Koncepcja łączenia warunków życia i poziomu życia w jedną kategorię stanowi podstawę badań empirycznych, prowadzonych w tej dziedzinie zjawisk.

Badania poziomu życia prowadzi się na dwóch płaszczyznach: jednostkowej i agregatowej.

Badania prowadzone na płaszczyźnie jednostkowej zmierzają do określenia poziomu życia ludności, poprzez ustalenie stanu zaspokojenia ich potrzeb na drodze wywiadu lub ankiety. Jakkolwiek interpretowałoby się pojęcie potrzeby, badanie ich w aspekcie jednostkowym nadaje takiemu ujęciu charakter subiektywno-wartościujący, gdyż odwołuje się do ocen i wartości, na gruncie których jednostka określa stan zaspokojenia swoich potrzeb (por. Z.Chojnicki, T.Czyż, 1988).

Badania prowadzone na płaszczyźnie agregatowej zmierzają natomiast do ustalenia mierników całościowych i częściowych poziomu życia ludności w postaci wielkości strumieni lub zasobów dóbr i usług oraz stanów warunków środowiska. Mają one dwójaki charakter: 1) wartościowo-pieniężny, 2) niewartościowo-pieniężny, czyli naturalny.

Mierniki wartościowo-pieniężne stanowią różnego typu wielkości wyrażane za pomocą cen. Najważniejszym miernikiem tego typu jest różnie ujmowana wielkość dochodu narodowego (patrz: załącznik). Uznaje się go za główny miernik charakteryzujący nie tylko rozwój gospodarczy, lecz także poziom dobrobytu. Mimo pozytywnej korelacji między wzrostem dochodu narodowego i dobrobytu kwestionuje się jego znaczenie dla określenia poziomu życia (por. L.Zienkowski, 1979, s. 25-26). Podstawą takiego ujęcia jest to, że poziom życia ludności nie ogranicza się do rozmiarów spożywanych i akumulowanych dóbr i usług, lecz jest wyznaczony przez ich jakość i warunki społeczno-gospodarcze i ekologiczne, w jakich przebiega życie człowieka. Nie sposób przy tym wyraźnie rozgraniczyć poziom życia od jego jakości.

Dodatkowym, chociaż w warunkach polskich istotnym, czynnikiem ograniczającym znaczenie dochodu narodowego jako miernika poziomu życia ludności jest fakt, że w gospodarce niedoboru mierniki wartościowo-pieniężne są tym bardziej nieadekwatne, gdyż nie są właściwym wykładnikiem wymiany dóbr i usług na rynku i tylko w ograniczonym zakresie pozwalają na uzyskiwanie określonych dóbr i usług.

Mierniki niewartościowo-pieniężne, które można nazwać umownie naturalnymi, stanowią różnego rodzaju wielkości, wyrażone w jednostkach fizycznych i obejmują nie tylko dobra i usługi, lecz także warunki ekologiczne, a więc pewne stany środowiska i ludzi (społeczno-demograficzne). Mierniki te dotyczące określonych własności mają jednak charakter częściowy, a próby ich agregacji, chociaż możliwe np. na gruncie analizy czynnikowej prowadzą do znacznej i istotnej straty informacji związanej z redukcją ich wielowymiarowego (wieloaspektowego) charakteru (por. Z.Chojnicki, T.Czyż, 1987).

Dotychczasowe próby badania poziomu życia w ujęciu agregatowym świadczą o tym, że wykorzystanie pierwszej lub drugiej grupy mierników prowadzi do

jednostronnego ujęcia, stąd próby w niniejszej pracy ich łącznego zastosowania i określenia relacji, jakie zachodzą między nimi.

W badaniach poziomu życia ludności oprócz pomiaru istotne znaczenie ma interpretacja ocenna (wartościująca). Choć w tej pracy badania poziomu życia koncentrują się przede wszystkim na zagadnieniu ustalenia faktycznego stanu rzeczy, tj. opisu, nie sposób uniknąć pewnych elementów ocennych. Elementy takie mogą przybierać różny charakter i mogą być wprowadzone w różny sposób.

Na gruncie koncepcji rozwoju społecznego przyjmuje się, że wzrost wielkości dochodu oraz produkcji i konsumpcji dóbr i usług ma charakter dodatni, a ich spadek - ujemny. Natomiast odwrotnie przedstawia się ocena kształtowania tych mierników, których wzrost jest wskaźnikiem zmniejszania się poziomu życia ludności - np. wzrost długości oczekiwania na mieszkanie lub wzrost umieralności. Tak więc mierniki prezentujące poziom życia ludności dzielą się na dodatnie i ujemne.

Również zróżnicowanie przestrzenne lub regionalne poziomu życia ludności jest przedmiotem oceny, której podstawą jest koncepcja równości w zakresie poziomu i warunków życia ludności. Uzasadnienie koncepcji równości jest oparte na różnych przesłankach. Jedni wywodzą je z zasad sprawiedliwości społecznej, inni z pragmatycznie pojmowanych korzyści równomiernego rozwoju. Należy zwrócić uwagę, że o ile koncepcja równości jest ujmowana wartościująco jako cel rozwoju społeczno-gospodarczego, o tyle zróżnicowanie przestrzenne poziomu życia ludności stanowi jeden z istotnych czynników w mechanizmie kształtowania ruchliwości społecznej (migracje ludności) oraz rozwoju przemysłu i urbanizacji.

II. PODEJŚCIA BADAWCZE

Zadaniem niniejszego opracowania jest ustalenie poziomu i warunków życia ludności systemu regionalnego kraju.

W postępowaniu badawczym zastosowano trzy, ściśle łączące się ze sobą, podejścia do badania poziomu i warunków życia. Tego rodzaju strategia pozwala nie tylko na porównywanie wyników, ale również na ich łączną interpretację.

W pierwszym podejściu jako miernik poziomu i warunków życia w regionie przyjmuje się wielkość spożycia dóbr i usług, zarówno zakupionych z dochodów osobistych, jak i uzyskanych nieodpłatnie z funduszy społecznych. To spożycie zwane konsumpcją indywidualną stanowi podstawową część dochodu podzielonego. Stosowanie tego wskaźnika regionalnego jest jednak dyskusyjne. W dyskusji podnosi się dwie sprawy. Po pierwsze, wskaźnik spożycia dóbr materialnych i usług niematerialnych z dochodów osobistych jest wskaźnikiem agregatowym i dwa regiony o identycznym dochodzie mogą się bardzo różnić dostosowaniem struktury spożycia do potrzeb ludności. Po drugie, dochód regionalny jest wielkością szacunkową i spożycie danego regionu nie jest ściśle spożyciem ludności tego regionu. Przyczyną tego są międzyre-

gionalne transfery towarów rynkowych i usług niematerialnych (patrz: załącznik).

Celem sprawdzenia, czy spożycie ogólne jako przypadająca na dany region część dochodu narodowego podzielonego jest adekwatnym miernikiem poziomu życia, przechodzi się do analizy cząstkowych wskaźników poziomu i warunków życia w regionach. Wskaźniki te, o charakterze bardziej skonkretyzowanym, mają pełnić rolę uzupełniającą lub korygującą w odniesieniu do poprzedniego, syntetycznego opisu poziomu życia.

Drugie podejście opiera się na rozpoznaniu zbioru własności określających poziom życia w kategoriach zjawisk o charakterze pozytywnym, a więc pożądanym w rozwoju społecznym regionu. Wartości wskaźników cząstkowych występujące w badanym systemie regionalnym opisują układ empiryczny wielowymiarowego poziomu życia. Wskaźniki mierzą różne aspekty poziomu życia i są przyporządkowane poszczególnym składnikom poziomu życia. Wyróżnia się następujące składniki poziomu życia: 1) dostępność usług, 2) mieszkanie, 3) opieka zdrowotna, 4) kształcenie, 5) kultura, 6) nadwyżka dochodu. Dla 6 składników zestawia się 18 wskaźników regionalnych (patrz tab. 1). Ze

Tabela 1. Wskaźniki poziomu życia - zbiór własności x

Lp.	Nazwa wskaźnika
1	powierzchnia ogólna sprzedaży detalicznej uspołecznionego handlu rynkowego na 1000 ludności (w m ²)
2	sprzedaż usług dla ludności na 1 mieszkańca (w zł)
3	izby mieszkalne oddane do użytku na 1000 ludności
4	procent ludności miast korzystającej z sieci wodociągowej
5	mieszkania w miastach wyposażone w łazienkę w % ogółu mieszkań
6	zużycie w gospodarstwach domowych energii elektrycznej w miastach na 1 odbiorcę (w kWh)
7	zużycie w gospodarstwach domowych energii elektrycznej na wsi na 1 odbiorcę (w kWh)
8	lekarze na 10 000 ludności
9	łóżka w szpitalach ogólnych na 10 000 ludności
10	uczniowie szkół zawodowych na 1000 ludności
11	uczniowie szkół ogólnokształcących na 1000 ludności
12	sprzedaż gazet i czaspism na 1 mieszkańca (w egz.)
13	miejsca na widowni w kinach stałych na 1000 ludności
14	abonenci telewizyjni na 1000 ludności
15	sprzedaż detaliczna towarów przez jednostki gospodarki uspołecznionej na 1 mieszkańca (w tys. zł)
16	samochody osobowe prywatne na 1000 ludności
17	abonenci telefoniczni na 1000 mieszkańców
18	wkłady oszczędnościowe w PKO i banku spółdzielczym na 1 mieszkańca (w tys. zł)

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1987, Rocznik Statystyczny Województw GUS 1987, Rocznik Demograficzny GUS 1987.

względu na ograniczony zakres danych publikowanych w przekroju regionalnym w oficjalnej statystyce Polski, która stanowiła jedyne źródło informacji, zestaw wskaźników i składników nie jest kompletny. Nie wdając się w szczegółowe rozważania na temat doboru wskaźników należy stwierdzić, że wzięto przede wszystkim pod uwagę wskaźniki dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych. Nie wprowadzono do analizy wskaźników własności społecznych ze względu na brak możliwości uzyskania tych danych w skali systemu regionalnego kraju.

Porównanie wyników uzyskanych z zastosowania podejścia pierwszego i podejścia drugiego ma prowadzić do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy dochód regionalny rozpatrywany w aspekcie spożycia oznacza istotną wielkość społeczno-ekonomiczną, która determinuje realizację potrzeb człowieka.

W związku z tym nasuwają się też pytania: Jak w regionie kształtują się relacje między dobrobytem określonym wielkością spożycia a innymi wskaźnikami poziomu życia, dotyczącymi stanu społecznego i gospodarczego (ludności i infrastruktury)? Czy tej samej wartości dochodu regionalnego w aspekcie spożycia będą odpowiadać rozmaite konfiguracje wartości wskaźników częściowych?

W ramach trzeciego podejścia do analizy włączono wskaźniki występowania zjawisk niepożądanych, które są symptomem powstawania negatywnych zjawisk społecznych, ekonomicznych i ekologicznych w poszczególnych regionach. Wskaźniki te tworzą zbiór 6 zmiennych i informują o sytuacji mieszkaniowej, śmiertelności, jakości środowiska (tab.2). W zestawie tym znajdują się wskaźniki zjawisk negatywnych, które są symptomem nieprawidłowości rozwoju (np. długi czas oczekiwania na mieszkanie) lub są ubocznym i niepożądanym skutkiem rozwoju - np. zanieczyszczenie atmosfery wiąże się z rozwojem przemysłu.

Tabela 2. Wskaźnik poziomu życia - zbiór własności y

Lp.	Nazwa wskaźnika
1	członkowie spółdzielni mieszkaniowych oczekujących na mieszkania na 1000 ludności
2	zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych
3	zgony na nowotwory na 1000 ludności
4	zgony na choroby układu krążenia na 1000 ludności
5	emisja pyłów i gazów na 1 km ² (w tonach)
6	ścieki przemysłowe i komunalne wymagające oczyszczenia odprowadzane do wód powierzchniowych na 1 km ² (w dam ³)

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1987, Rocznik Statystyczny Województw GUS 1987, Rocznik Demograficzny GUS 1987.

Pod względem metodologicznym zjawiska niepożądane, w odróżnieniu od zjawisk pożytecznych, charakteryzują się tym, że wszystkie wartości zjawisk niepożądanych większe od zera oznaczają sytuację bezwzględnie niekorzystną z punktu widzenia kształtowania się poziomu życia (np. fakt nawet najmniejszego zanieczyszczenia powietrza). Natomiast wskaźniki zjawisk pożytecznych wy-

magają ustalenia w sposób arbitralny granicy między wartością korzystną i wartością niekorzystną z punktu widzenia poziomu życia (np. wskaźnik 10 lekarzy na 1000 ludności może świadczyć o niskim poziomie życia).

Porównanie wskaźników pozytywnych i negatywnych, przyjętych w drugim i trzecim podejściu, zmienia uporządkowanie regionów na skali poziomu życia. Ostateczne zestawienie wyników badawczych pozwoli też odpowiedzieć na zasadnicze pytanie: Czy regiony o najwyższym wskaźniku spożycia charakteryzują się najwyższymi wskaźnikami zjawisk pożądaných i najniższymi wskaźnikami zjawisk niepożądanych społecznie, determinujących poziom życia ludności. Badanie dotyczy 1986 roku, tj. okresu występowania zjawisk kryzysowych w gospodarce i poziomie życia ludności w Polsce i jest przeprowadzone w podstawowym układzie regionalnym kraju, tj. 49 województw.

III. POZIOM ŻYCIA LUDNOŚCI W ŚWIETLE KSZTAŁTOWANIA SIĘ DOCHODU PODZIELONEGO

Wysokość dochodu podzielonego (konsumowanego) przypadająca na 1 mieszkańca regionu jest uważana za najlepszy z istniejących sumarycznych mierników zaspokojenia potrzeb ludności. Dochód narodowy podzielony (ściśle: produkt krajowy podzielony brutto GDP) w 1986 r. wynosił w Polsce 12 835 mld zł (w cenach bieżących). Na spożycie ogólne przypadło 71%, z dochodów osobistych ludności - 53%, z funduszy społecznych - 9%, na akumulację - 29%, w tym na nakłady inwestycyjne na środki trwałe - 22%. Udział poszczególnych województw w dochodzie podzielonym wynosił od 11.8% (katowickie) do 0.7% (bielskopodlaskie, ostrołęckie). Dochód regionalny podzielony na 1 mieszkańca wahał się od 568 tys. zł (warszawskie) do 238 tys. zł (siedleckie) (tab.3). W rozkładzie wartości wskaźnika regionalnego dochodu podzielonego

Tabela 3. Kolejność województw na skali wskaźnika regionalnego dochodu podzielonego (GDP) w 1986 r.

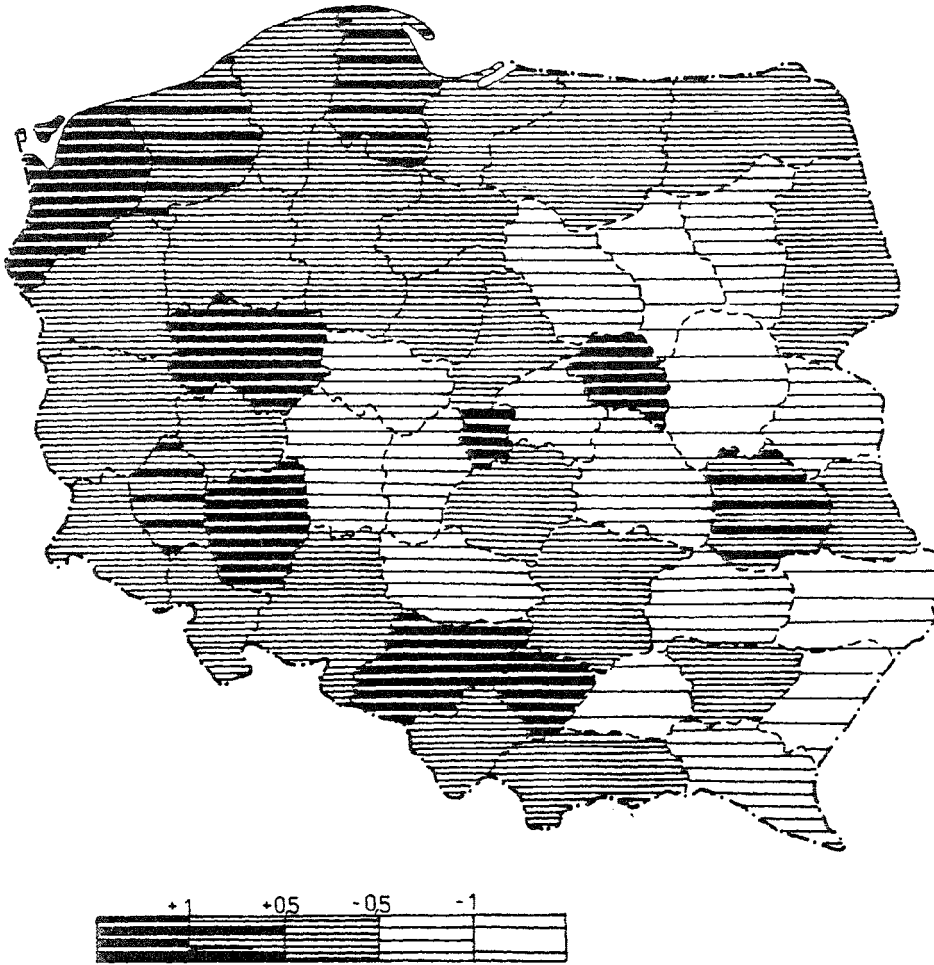
Województwo	Produkt krajowy brutto podzielony na 1 mieszkańca (w tys.zł)
1	2
1. warszawskie	568
2. poznańskie	393
3. katowickie	385
4. wrocławskie	385
5. szczecińskie	384
6. krakowskie	383
7. łódzkie	368
8. gdańskie	367
9. koszalińskie	352
10. legnickie	349
11. lubelskie	344
12. piotrkowskie	336
13. bydgoskie	334

cd. tab. 3

1	2
14. olsztyńskie	325
15. opolskie	324
16. białostockie	323
17. bielskie	319
18. rzeszowskie	318
19. wałbrzyskie	317
20. słupskie	317
21. jeleniogórskie	314
22. elbląskie	311
23. toruńskie	311
24. zielonogórskie	309
25. płockie	304
26. wrocławskie	302
27. gorzowskie	300
28. leszczyńskie	297
29. suwalskie	296
30. nowosądeckie	295
31. chełmskie	294
32. piłskie	293
33. kieleckie	291
34. tarnobrzeskie	288
35. radomskie	288
36. skierniewickie	286
37. kaliskie	286
38. białkopodlaskie	284
39. częstochowskie	279
40. konińskie	275
41. sieradzkie	274
42. łomżyńskie	272
43. krośnieńskie	270
44. ciechanowskie	268
45. tarnowskie	258
46. przemyskie	257
47. zamojskie	253
48. ostrołęckie	247
49. siedleckie	238

Źródło: Dochód Narodowy Polski wg województw w 1986 r., Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, Warszawa 1989.

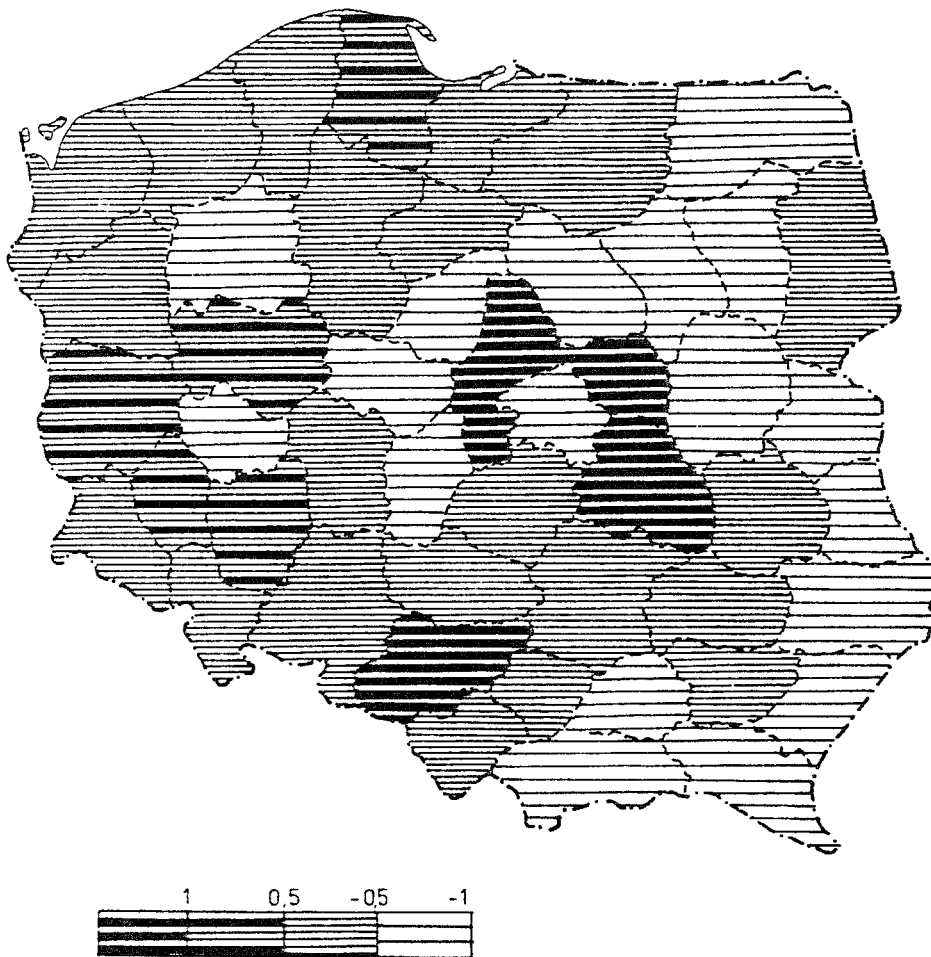
na 1 mieszkańca wyraźnie zaznaczają się różnice między południową, zachodnią i północną częścią Polski z wyższymi wartościami, a częścią środkową, południowo-wschodnią z przewagą niskich wartości wskaźnika (patrz ryc. 1). Najwyższe wartości tego wskaźnika obserwuje się w województwach obejmujących

Ryc. 1. Produkt krajowy podzielony brutto na 1 mieszkańca

duże aglomeracje miejskie¹. W przypadku województw o niskich i bardzo niskich wartościach wskaźnika, to występują głównie w układzie zawartym w środkowej części kraju i w części południowo-wschodniej oraz w formie pierścienia otaczającego woj. warszawskie. Pomimo występowania dużych kontrastów w kształtowaniu się dochodu podzielonego, szczególnie wyraźnych między regionami miejskimi a sąsiadującymi z nimi województwami, 45% jednostek regionalnych (22 województwa) ma wskaźnik zbliżony do środkowego wskaźnika regionalnego.

¹ Podział na klasy dokonuje się wg wartości standaryzowanych wskaźnika regionalnego (I > +2, II +2, +1, III +1, +0.5, IV +0.5, -0.5, V -0.5, -1, VI -1, -2).

Ryc. 2. Produkt krajowy brutto wytworzony na 1 mieszkańca

Rozkład przestrzenny wskaźników dochodu podzielonego na 1 mieszkańca jest podobny do rozkładu wskaźników regionalnych dochodu wytworzonego (ryc.2). Miarą podobieństwa jest współczynnik korelacji $r = 0.81$. Podobieństwo to wynika z tego, że istnieje ścisły związek między wysokością dochodu wytworzonego a wysokością dochodu podzielonego, szczególnie w przypadku, gdy kategoria dochodu wytworzonego jest rozszerzona o dochody z działalności poza sferą produkcji materialnej. Jednak na rozkład dochodu podzielonego w układzie regionalnym wywierała również wpływ polityka państwa o założeniach egalitarnych, która prowadziła do redystrybucji części dochodu i spłaszczenia różnic w rozpiętości dochodu regionalnego. Stąd zróżnicowanie wartości regionalnego wskaźnika dochodu wytworzonego w skali systemu jest silniej-

Tabela 4. Kolejność województw na skali wskaźnika regionalnego dochodu wytworzonego (GDP) w 1986 r.

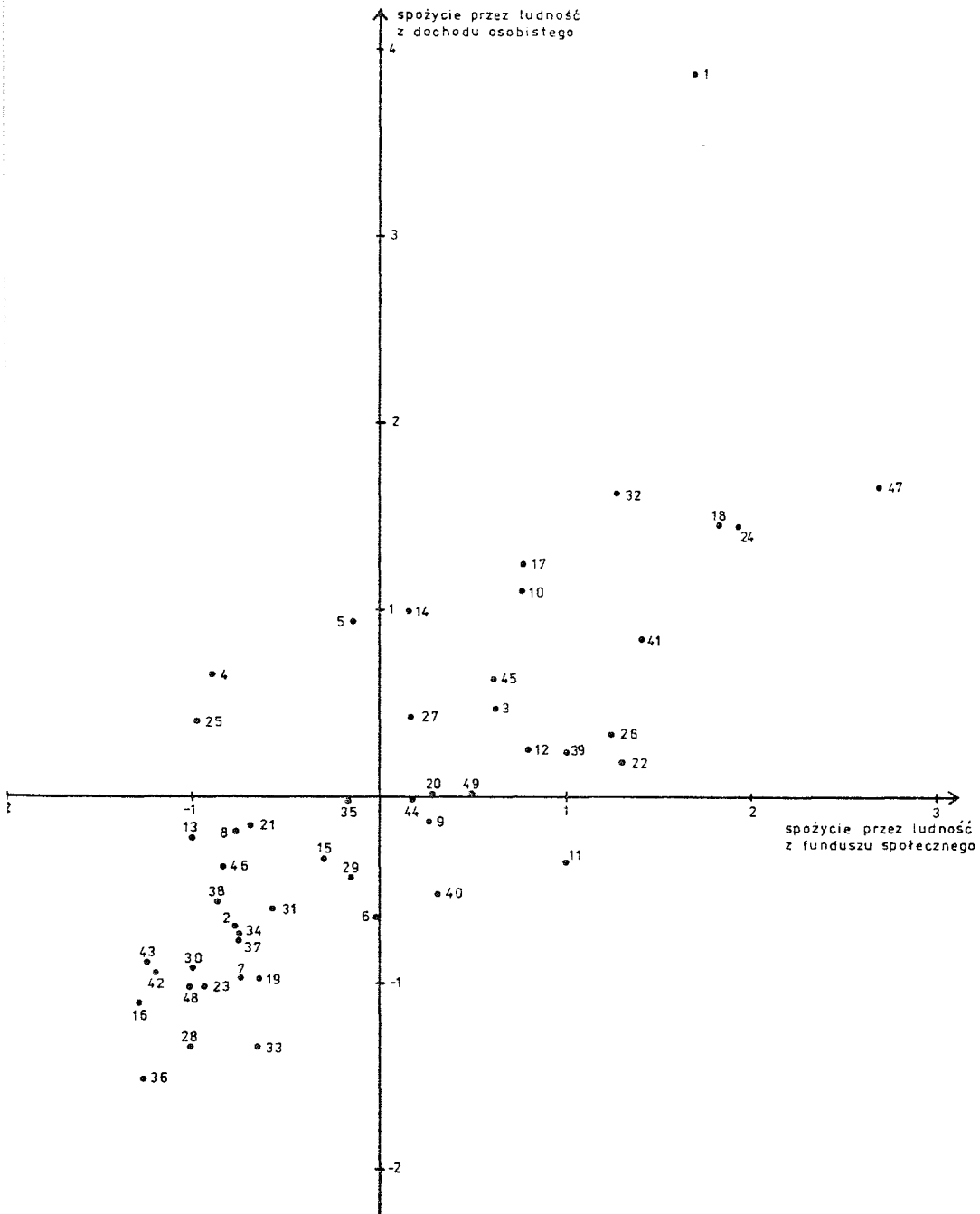
Województwo	Produkt krajowy brutto wytworzony na 1 mieszkańca (w tys. zł)
1	2
1. warszawskie	744
2. płockie	536
3. łódzkie	447
4. katowickie	408
5. radomskie	401
6. legnickie	395
7. wrocławskie	391
8. gdańskie	386
9. poznańskie	365
10. zielonogórskie	350
11. krakowskie	349
12. bielskie	347
13. rzeszowskie	338
14. białostockie	338
15. szczecińskie	321
16. jeleniogórskie	318
17. lubelskie	316
18. opolskie	313
19. piotrkowskie	304
20. bydgoskie	298
21. toruńskie	295
22. tarnobrzeskie	290
23. wałbrzyskie	282
24. gorzowskie	281
25. koszalińskie	273
26. olsztyńskie	271
27. częstochowskie	270
28. elbląskie	268
29. kieleckie	264
30. kaliskie	259
31. słupskie	257
32. krośnieńskie	253
33. tarnowskie	250
34. skierniewickie	247
35. konińskie	243
36. wrocławskie	242
37. pilskie	237
38. sieradzkie	236
39. chełmskie	232
40. leszczyńskie	229

cd. tab. 4	
1	2
41. suwalskie	223
42. ciechanowskie	223
43. zamojskie	219
44. białskopodlaskie	217
45. przemyskie	217
46. łomżyńskie	216
47. siedleckie	216
48. nowosądeckie	212
49. ostrołęckie	207

Ź r ó d ł o: Dochód Narodowy Polski wg województw w 1986 r., Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, Warszawa 1989.

sze i charakteryzuje się wartościami skrajnymi: 744 tys. zł na 1 mieszkańca (warszawskie) i 207 tys. zł (ostrołęckie) (tab.4). Znaczne różnice między wskaźnikiem dochodu wytworzonego i podzielonego występują tylko w 4 województwach i pozwalają stwierdzić, że województwa: warszawskie, płockie, radomskie dają więcej na rzecz krajowego dochodu, natomiast woj. nowosądeckie znacznie więcej z tego dochodu zabiera. Porównywanie wskaźników dochodu wytworzonego i podzielonego nie może jednak prowadzić do ścisłych wniosków co do nadwyżek czy niedoborów dochodu w poszczególnych regionach. Różnice takie wynikają często z trudności „zamknięcia” ludności i gospodarki w granicach regionu przy obliczaniu dochodu tego regionu. Zwrócić więc należy uwagę na następujące fakty. W woj. warszawskim i radomskim na wysoki dochód wytworzony składa się działalność handlowa również central handlowych, usytuowanych na ich obszarze, które przejmują wszystkie rozliczenia z tytułu powiązań z budżetem danej branży. Z kolei w woj. płockim dochodotwórca jest głównie przemysł petrochemiczny z wysokimi cenami ropy naftowej i jej przetworów, które podwyższają znacznie wskaźnik dochodu wytworzonego na 1 mieszkańca. Natomiast w woj. nowosądeckim wskaźnik dochodu podzielonego na poziomie średnim, w porównaniu z niskim wskaźnikiem dochodu wytworzonego, kształtuje rozwinięta funkcja turystyczno-wypoczynkowa, która powoduje napływ ludności z innych regionów i wyższe spożycie dochodu w granicach tego regionu.

Agregatowy charakter dochodu podzielonego jest również traktowany jako istotna zaleta tego miernika. Może on być bowiem stosowany w analizie, zarówno w swej sumarycznej postaci, jak i rozbijany na poszczególne elementy składowe. Z punktu widzenia analizy poziomu życia przedmiotem zainteresowania jest dochód podzielony, w części odpowiadającej konsumpcji indywidualnej. Konsumpcja indywidualna obejmuje bezpośrednio spożycie dóbr i usług, zarówno zakupionych z dochodów osobistych ludności, jak i uzyskanych nieodpłatnie z funduszy społecznych. Konsumpcji indywidualnej odpowiada w statystyce dochodu termin: „spożycie przez ludność”, które dzieli się na: „spożycie przez ludność z dochodów osobistych” i „spożycie przez ludność finansowane z funduszy społecznych”.

Ryc. 3. Relacja między wskaźnikiem spożycia ludności z dochodów osobistych a wskaźnikiem spożycia z funduszy społecznych

Jak to już poprzednio stwierdziliśmy, na spożycie ludności przypada 62% krajowego dochodu podzielonego².

Zanim przejdziemy do szczegółowej analizy poziomu życia w przekroju regionalnym na podstawie wskaźnika spożycia ludności, zwrócimy jeszcze uwagę na relacje między rozkładem wskaźnika spożycia z funduszy społecznych, a następnie na zagadnienie relacji wskaźnika spożycia do wskaźnika dochodu podzielonego.

Spożycie ludności z funduszy społecznych (9% dochodu krajowego podzielonego) charakteryzuje się podobnym stopniem zmienności przestrzennej, co spożycie rynkowe (53% dochodu krajowego podzielonego). Województwa o wyższym wskaźniku spożycia rynkowego mają odpowiednio wyższy wskaźnik spożycia z funduszy społecznych (współczynnik korelacji tych wskaźników regionalnych wynosi 0.77) (ryc.3). Oczywiście, że w niektórych województwach występują pewne odchylenia od tej prawidłowości, wynikające z różnic w stopniu koncentracji instytucji świadczących usługi społeczne w takich dziedzinach, jak: ochrona zdrowia, szkolnictwo, kultura. Do województw tych należą: bielskie, nowosądeckie, kaliskie, katowickie, bydgoskie o niedobrze spożycia z funduszy społecznych na mieszkańca w relacji do spożycia rynkowego na mieszkańca oraz woj. lubelskie, olsztyńskie, gorzowskie, o stosunkowo wysokim spożyciu z funduszy społecznych w porównaniu ze spożyciem rynkowym. Liczebność klasy o przeciętnych wartościach wskaźnika regionalnego spożycia z funduszy społecznych (12 województw) jest mniejsza niż liczebność odpowiedniej klasy wskaźnika spożycia z dochodów osobistych (19 województw).

Kolejność województw na skali wartości wskaźnika spożycia na mieszkańca w wysokim stopniu odpowiada kolejności województw na skali wskaźnika regionalnego dochodu podzielonego (współczynnik korelacji tych wskaźników wynosi 0.92). Występują jednak pewne przesunięcia, które dotyczą województw o dużym udziale w krajowych nakładach inwestycyjnych na środki trwałe - piotrkowskiego (kompleks górniczo-energetyczny Bełchatowa), legnickiego (kopalnie i huty miedzi), oraz województw o małym udziale (poniżej średniej krajowej) - częstochowskiego, nowosądeckiego.

Najwyższy regionalny wskaźnik spożycia na 1 mieszkańca charakteryzuje 7 województw: warszawskie, wrocławskie, poznańskie, łódzkie, krakowskie, koszalińskie, gdańskie (315-230 tys. zł) (patrz tab. 5 i ryc. 4). Z wyjątkiem woj. koszalińskiego są to rozwinięte regiony miejskie, których rdzeniami są ukształtowane, duże aglomeracje miejskie. Również kolejną klasę o wysokich wartościach tego wskaźnika tworzą województwa z ukształtowanymi aglomeracjami: szczecińskie, katowickie, bydgoskie, kształtującymi się aglomeracjami: wałbrzyskie, białostockie, potencjalną aglomeracją: olsztyńskie (230-210 tys. zł)³.

² Pozostałe składniki dochodu podzielonego to spożycie ogólnospołeczne i akumulacja.

³ Wartości wskaźników regionalnych standaryzuje się i dzieli na 5 klas: 1 - b.wysokie, 1, 0.5 - wysokie, +0.5, -0.5 - przeciętne, -0.5, -1 - niskie, -1 b.niskie.

Niski i bardzo niski poziom spożycia ma 17 województw (180-140 tys. zł). Są to województwa środkowej części kraju, otaczające woj. łódzkie i woj. warszawskie, województwa stanowiące ścianę wschodnią (łomżyńskie, białsko-podlaskie, chełmskie) oraz zwarty układ województw południowo-wschodnich (tarnobrzeskie, zamojskie, tarnowskie, przemyskie, krośnieńskie (patrz tab.5 i ryc. 4). Przeciętnymi regionalnymi wskaźnikami spożycia (210-180 tys.zł) cechuje się 19 województw południowej, zachodniej i północnej części kraju.

Tabela 5. Kolejność województw na skali wskaźnika regionalnego spożycia ludności w 1986 r.^x

Województwo	Spożycie na 1 mieszkańca (w tys. zł)
1	2
1. warszawskie	315
2. wrocławskie	258
3. poznańskie	249
4. łódzkie	248
5. krakowskie	247
6. koszalińskie	236
7. gdańskie	232
8. szczecińskie	228
9. katowickie	225
10. bydgoskie	221
11. wałbrzyskie	217
12. białostockie	212
13. olsztyńskie	212
14. opolskie	209
15. bielskie	209
16. lubelskie	208
17. słupeckie	208
18. jeleniogórskie	207
19. nowosądeckie	202
20. zielonogórskie	199
21. legnickie	198
22. toruńskie	195
23. rzeszowskie	193
24. elbląskie	193
25. gorzowskie	191
26. leszczyńskie	187
27. częstochowskie	186
28. kieleckie	184
29. kaliskie	183
30. pilskie	183
31. suwalskie	183
32. włocławskie	180
33. chełmskie	177

cd. tab. 5

1	2
34. płockie	175
35. skierniewickie	175
36. białskopodlaskie	171
37. radomskie	170
38. sieradzkie	167
39. piotrkowskie	164
40. krośnieńskie	164
41. ciechanowskie	163
42. tarnowskie	163
43. tarnobrzeskie	162
44. zamojskie	162
45. łomżyńskie	161
46. konińskie	156
47. przemyskie	153
48. ostrołęckie	152
49. siedleckie	145

^x Spożycie ludności stanowi sumę 2 składników dochodu podzielonego (GDP): „spożycie przez ludność z dochodów osobistych” i „spożycie przez ludność finansowane z funduszy społecznych”.

Ź r ó d ł o: Dochód Narodowy Polski wg województw w 1986 r., Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, Warszawa 1989.

W obrazie regionalnych rozpiętości wskaźników spożycia zaznacza się wyraźny podział kraju na część zachodnią i północną o przeciętnym poziomie spożycia i część środkową oraz wschodnią o niskich wskaźnikach spożycia. Enklawami o wysokich lub przeciętnych wartościach wskaźnika spożycia, rozproszonymi na obszarze całego kraju, są województwa obejmujące ukształtowane lub kształtujące się aglomeracje miejskie. W Polsce południowo-wschodniej są to woj. kieleckie, lubelskie, rzeszowskie o przeciętnych wartościach wskaźnika regionalnego spożycia. Najsilniejsze kontrasty pod względem poziomu spożycia istnieją między silnie zurbanizowanymi woj. łódzkim i warszawskim a z nimi sąsiadującymi województwami wiejsko-rolniczymi.

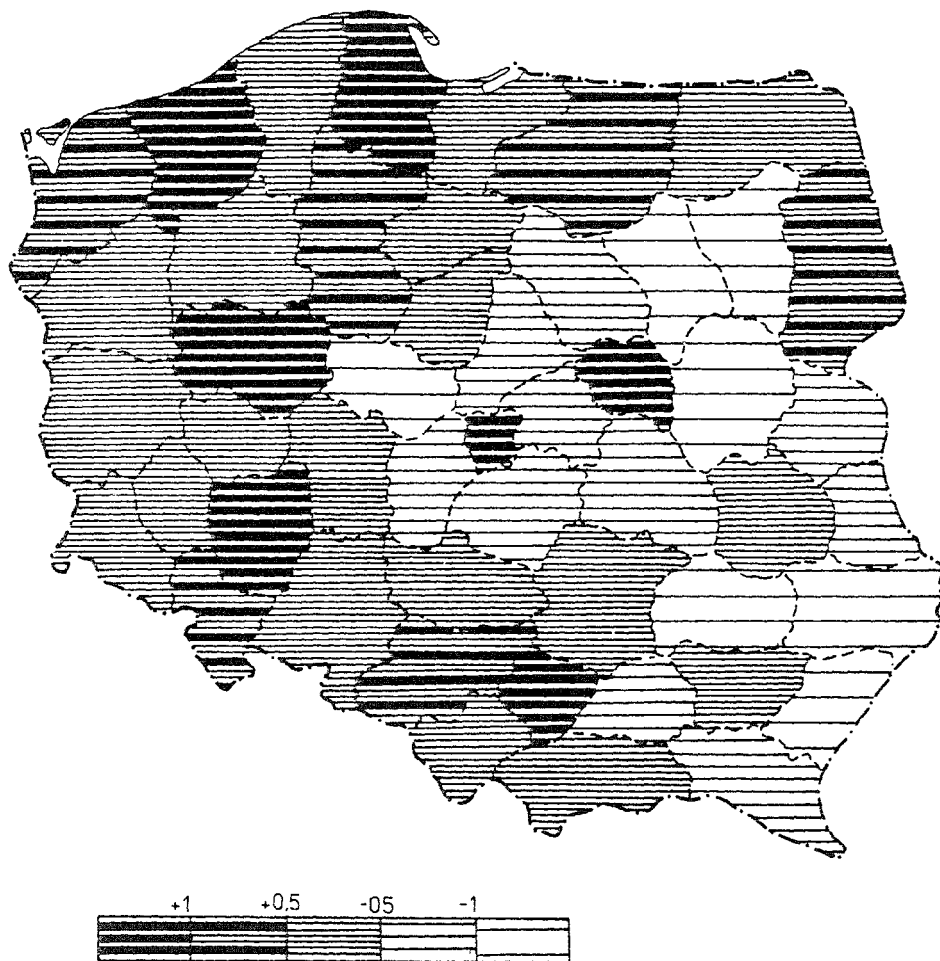
Istnieje ścisły związek między kształtowaniem się wartości regionalnego wskaźnika spożycia a funkcjami gospodarczymi i stopniem urbanizacji województw⁴.

Klasę o najwyższym poziomie spożycia tworzą województwa silnie uprzemysłowione i zurbanizowane: warszawskie, wrocławskie, poznańskie, łódzkie, krakowskie, gdańskie, w przypadku poznańskiego i wrocławskiego również o silnie rozwiniętym rolnictwie. Wyjątek stanowi woj. koszalińskie o dominu-

⁴ Funkcje gospodarcze województw określono na podstawie struktury dochodu wytworzonego wg działów gospodarki narodowej. Miernikiem poziomu urbanizacji jest odsetek ludności miejskiej.

jącej funkcji rolniczej, wykazujące przeciętny poziom urbanizacji. W klasie wysokiego poziomu spożycia znajdują się województwa: katowickie, szczecińskie, wałbrzyskie, silnie zurbanizowane i o wysokiej (katowickie) lub przeciętnej pozycji (wałbrzyskie, szczecińskie) na skali uprzemysłowienia oraz 3 województwa: białostockie, bydgoskie o przeciętnym i olsztyńskie o słabym poziomie uprzemysłowienia oraz przeciętnym poziomie urbanizacji.

Do klasy o przeciętnym poziomie spożycia należą województwa różne pod

Ryc. 4. Regionalny wskaźnik spożycia na 1 mieszkańca

względem charakteru gospodarczego oraz stopnia miejskości (lub wiejskości). Są to województwa o przeciętnym poziomie urbanizacji:

a) silnie uprzemysłowione - bielskie, częstochowskie, legnickie, jeleniogórskie, zielonogórskie,

b) przemysłowo-rolnicze - opolskie, lubelskie, toruńskie, słupskie, elbląskie, gorzowskie,

c) rolnicze - pilskie, suwalskie

oraz o niskim poziomie urbanizacji:

a) uprzemysłowione - rzeszowskie,

b) przemysłowo-rolnicze - kieleckie, kaliskie,

c) rolnicze - leszczyńskie, włocławskie, nowosądeckie.

W klasie niskiego i bardzo niskiego spożycia przeważają regiony słabe, rolniczo-wiejskie. Są to: białkopodlaskie, sieradzkie, ciechanowskie, zamajskie, łomżyńskie, przemyskie, ostrołęckie, siedleckie, chełmskie, skierniewickie. W klasie tej znajdują się również nowe regiony przemysłowe o tradycjach wiejsko-rolniczych: plockie, piotrkowskie, tarnobrzesckie oraz regiony rolniczo słabe, o względnej dominacji przemysłu w strukturze gospodarki, mało zurbanizowane: konińskie, radomskie, krośnieńskie, tarnowskie.

W świetle wyników powyższej analizy można stwierdzić, że w systemie regionalnym Polski występuje wyraźna prawidłowość - im wyższy stopień uprzemysłowienia i urbanizacji regionu, tym wyższy poziom spożycia ludności. W przypadku wyraźnej rozbieżności między stopniem urbanizacji i uprzemysłowienia, województwa przesuwają się w górę lub w dół skali wskaźnika spożycia.

Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja:

1) koszalińskiego, które charakteryzuje się przeciętnym stopniem urbanizacji przy słabym uprzemysłowieniu i znajduje się w klasie wysokiego wskaźnika spożycia,

2) bielskiego, legnickiego - silnie uprzemysłowionych, przeciętnie zurbanizowanych, które znalazły się w klasie przeciętnego spożycia regionalnego,

3) plockiego, słabo zurbanizowanego w stosunku do silnego stopnia uprzemysłowienia, które jest w klasie niskiego spożycia,

4) rzeszowskiego, o przeciętnym uprzemysłowieniu i niskim stopniu urbanizacji, które znajduje się w klasie przeciętnego spożycia,

5) rolniczych województw: suwalskiego o przeciętnym stopniu urbanizacji oraz leszczyńskiego i nowosądeckiego o niskim stopniu urbanizacji, które znalazły się w klasie przeciętnego spożycia ze względu na wpływ rozwiniętej funkcji turystyczno-wypoczynkowej, a także na zawyżenie wartości regionalnego wskaźnika spożycia (nowosądeckie, suwalskie) i wysoki poziom produkcji rolniczej (leszczyńskie).

Warto również zauważyć, że większe nasilenie uprzemysłowienia w stosunku do urbanizacji może prowadzić do przesunięcia regionu, zarówno w dół jak i w górę skali wartości wskaźnika spożycia, natomiast względnej przewadze urbanizacji nad uprzemysłowieniem z reguły towarzyszy podwyższenie pozycji regionu na tej skali.

IV. WSKAŹNIKI CZĄSTKOWE POZIOMU ŻYCIA

Spożycie ludności jako część dochodu podzielonego (GDP) pozostaje wielkością agregatową i chociaż przedstawia wielkość konsumpcji indywidualnej, jednak nie daje wielu istotnych informacji mających znaczenie dla oceny poziomu życia.

Zwraca się również uwagę na możliwe błędy w interpretacji wielkości wskaźnika spożycia w układzie regionalnym, wynikające ze sposobu rozliczenia, a ściślej szacowania dochodu podzielonego według województw. Uzasadnia to zastosowanie wskaźników cząstkowych, mających uchwycić poszczególne aspekty poziomu życia. W badaniach empirycznych niezbędne jest nie tylko dysponowanie wskaźnikiem syntetycznym, ale całym systemem mierników charakteryzujących poziom życia, co gwarantuje uzyskanie więcej informacji szczegółowych. Warto zwrócić uwagę, że rozbudowany zbiór wskaźników poziomu życia może, z jednej strony stanowić zestaw informacji wyjściowych do weryfikacji wskaźnika syntetycznego, a z drugiej - rozwinięcie informacji zawartych we wskaźniku syntetycznym. Dodatkowe znaczenie ma też to, że powiązanie rozbudowanego systemu wskaźników charakteryzujących poziom życia ze wskaźnikiem syntetycznym wzbogaci bardzo znacznie możliwości analityczne.

W tej części opracowania analiza wielowskaźnikowa poziomu życia w ujęciu regionalnym jest prowadzona równoległe do przedstawionego już rozwiązania zagadnienia oceny poziomu życia przy użyciu dochodu podzielonego.

Wskaźniki regionalne poziomu życia obejmują dwa zbiory. Pierwszy zbiór, podstawowy, tworzą wskaźniki zjawisk pozytywnych, tj. zjawisk kształtujących wysoki poziom życia, przyporządkowane poszczególnym jego składnikom (aspektom). Przyjęto 18 wskaźników: dostępność usług (zmiennie 1-2), warunków mieszkaniowych (3-7), ochrony zdrowia (8-9), poziomu oświaty (10-11), poziomu kultury (12-14), zamożności (15-18) - patrz tabele 1,6. Zestawienie zawiera powszechnie stosowane w Polsce wskaźniki poziomu życia i nie jest pełne ze względu na niedostatek informacji statystycznych w przekroju regionalnym. Pomijając w tym miejscu dyskusję, ciągle otwartą, na temat zasad dobru wskaźników społecznych poziomu życia (która ma zresztą bogatą bibliografię) zwraca się uwagę na tok rozumowania przyjęty przy ocenie reprezentatywności statystycznej przyjętych wskaźników. Wybrane wskaźniki są treściowo różnorodne i informują o zupełnie różnych zjawiskach. Zakłada się, że silna korelacja między wskaźnikami (patrz macierz korelacji - tab. 8), świadczy o tym, że widocznie zjawiska te należą do pewnego układu rozwoju regionalnego wspólnego dla większości regionów i tworzą zbiór reprezentatywny dla charakterystyki poziomu życia (por. M. Tabin, 1983). Istotnym elementem postępowania badawczego jest tu ustalenie układu realnego poziomu życia w regionie. Podstawą budowy tego wielowymiarowego układu jest zbiór wartości 18 wskaźników regionalnych, występujących w rzeczywistości społecznej Polski. Przez porównanie z przeciętnymi wartościami regionalnych

Tabela 1. Region miejski Warszawy. Podstawowe dane demograficzne

Lp.	Region	Lata	ludność	Gęstość	Urodzenia	Zgony	Przyrost	naturalny (na 1000 mieszk.)
			(liczba)	zalud- nienia na km ²				
1.	Region Warszawy	1978	2 266 266	597	34 364	22 096	12 268	5.5
		1981	2 341 800	618	34 725	23 550	11 245	4.8
		1985	2 412 200	637	33 231	27 000	6 231	2.6
2.	Miasta Regionu Warszawy	1978	1 996 434	1 986	28 800	19 553	9 247	4.7
		1981	2 069 127	2 064	29 307	21 024	8 353	4.1
		1985	2 133 125	2 127	28 136	24 157	3 979	1.9
3.	Miasto Warszawa	1978	1 556 794	3 199	20 983	15 192	5 791	3.7
		1981	1 611 565	3 321	21 579	16 441	5 138	3.2
		1985	1 659 385	3 419	20 467	18 761	1 706	1.1
4.	Dzielnica Mokotów	1978	307 129	2 629	4 236	2 546	1 690	5.7
		1981	337 933	2 914	4 277	2 811	1 466	4.4
		1985	356 757	3 075	4 369	3 198	1 171	3.4
5.	Dzielnica Ochota	1978	192 311	4 029	2 404	1 709	695	3.7
		1981	184 724	3 888	2 035	1 952	83	0.5
		1985	176 604	3 718	2 212	2 161	51	0.3
6.	Dzielnica Praga Południe	1978	225 703	2 025	3 035	2 496	539	2.4
		1981	238 027	2 135	3 325	2 631	694	3.0
		1985	252 052	2 261	3 323	2 999	324	1.3
7.	Dzielnica Praga Północ	1978	222 408	2 024	3 265	2 290	975	4.5
		1981	228 206	2 082	3 255	2 463	792	3.5
		1985	240 770	2 197	2 968	2 666	302	1.3
8.	Dzielnica Śródmieście	1978	184 006	1 178	2 552	2 327	225	1.2
		1981	176 103	11 288	2 373	2 389	-16	-0.1
		1985	172 988	11 089	1 983	2 869	-886	-5.2
9.	Dzielnica Wola	1978	223 741	5 012	3 001	2 129	872	3.9
		1981	237 481	5 335	3 601	2 368	1 233	5.2
		1985	249 840	5 614	3 042	2 804	238	1.0
10.	Dzielnica Żoliborz	1978	201 496	4 961	2 490	1 695	795	4.0
		1981	209 154	5 153	2 713	1 827	886	4.2
		1985	210 374	5 182	2 570	2 064	506	2.4
11.	Strefa wewnętrzna	1978	1 372 788	2 922	18 431	12 865	5 566	4.0
		1981	1 435 462	3 056	19 206	14 052	5 154	3.6
		1985	1 486 397	3 165	18 484	15 892	2 592	1.7
12.	Wschodnia strefa wewnętrzna	1978	448 111	2 027	6 300	4 786	1 514	3.4
		1981	466 233		6 580	5 094	1 484	3.2
		1985	492 822	2 229	6 291	5 665	626	1.3
13.	Zachodnia strefa wewnętrzna	1978	924 677	3 719	12 131	8 079	4 052	4.4
		1981	969 229		12 626	8 958	3 668	3.8
		1985	993 575	3 997	12 193	10 228	1 965	2.0
14.	Miasto strefy zewnętrznej	1978	439 640	849	7 817	4 361	3 456	2.3
		1981	457 562	884	7 728	4 583	3 145	6.9
		1985	473 740	916	7 669	5 396	2 273	4.8
15.	Obszary wiejskie strefy zewn.	1979	269 832	49	5 564	2 543	3 021	11.7
		1981	272 056	98	5 418	2 526	2 892	10.6
		1985	279 114	100	5 095	2 843	2 252	8.1

Ź r ó d ł o: Roczniki Statystyczne Województwa Warszawskiego 1979, 1982, 1986, GUS.

Napływ migracyjny	Odpływ migracyjny	Saldo migracyjne		Całkowity wskaźnik przyrostu	Zatrudnienie (w tys.) (na 100 osób)	
(liczba)		(na 1000 mieszk.)				
51 389	33 159	18 230	8.4	13.9	521.0	23.0
43 684	30 299	13 385	5.7	10.5	958.9	40.9
23 413	20 384	3 029	1.2	3.8	901.4	37.4
43 061	21 577	21 484	10.8	15.5	499.2	25.0
35 987	20 333	15 654	7.6	11.7	922.3	44.6
17 886	15 033	2 853	1.3	3.2	864.4	40.5
21 878	5 826	16 052	10.3	14.0	426.9	27.4
20 107	6 663	13 444	8.3	11.5	788.5	48.9
8 328	6 650	1 678	1.0	2.1	738.3	44.5
5 450	1 162	4 288	14.0	19.7	63.8	20.8
5 333	1 277	4 056	12.0	16.4	112.7	33.3
2 093	1 578	515	1.4	4.8	106.9	30.0
2 921	1 046	1 875	9.7	13.4	59.5	30.9
1 729	1 174	555	3.0	3.5	98.4	53.3
809	941	-132	-0.7	-0.4	93.0	52.7
3 547	780	2 767	12.3	14.7	50.1	22.2
3 948	899	3 049	12.8	15.8	89.1	37.4
1 249	785	464	1.8	3.1	82.3	32.6
2 763	688	2 075	9.8	13.8	69.2	31.1
2 891	771	2 120	9.3	12.8	114.2	50.0
1 935	860	1 075	4.5	5.8	104.7	43.5
1 935	725	1 210	6.6	7.8	90.6	49.2
1 806	786	1 020	5.8	5.7	208.4	118.3
1 221	836	385	2.2	-3.0	201.2	116.3
3 394	837	2 557	11.4	15.3	64.1	28.6
2 611	831	1 780	7.5	12.4	115.5	48.6
68	735	-667	-2.7	-1.7	103.4	41.4
1 868	588	1 280	6.3	10.3	29.5	14.6
1 789	925	864	4.1	8.3	50.2	24.0
953	915	38	0.2	2.6	46.8	22.2
19 943	5 101	14 842	10.8	14.8	336.2	35.3
18 301	5 877	12 424	8.6	12.2	580.1	40.4
7 107	5 814	1 293	0.9	2.6	537.1	36.1
6 310	1 468	4 842	10.8	14.2	119.3	26.6
6 839	1 670	5 169	11.1	14.3	203.3	43.6
3 184	1 645	1 539	3.1	4.4	187.0	37.9
13 633	3 633	10 000	10.8	15.2	216.9	23.5
11 462	4 207	7 255	7.5	11.3	376.8	38.9
3 923	4 169	- 246	-0.2	1.8	350.1	35.2
21 183	15 751	5 432	12.4	14.7	72.3	16.4
15.880	13 670	2 210	4.8	11.7	133.8	29.2
9 558	8 383	1 175	2.5	7.3	126.1	26.6
8.328	11 582	-3 254	-12.1	-0.4	21.8	8.1
7 697	9 966	-2 269	-8.3	2.3	36.6	13.4
5 527	5 351	176	0.6	8.7	37.0	13.3

Tabela 7. Wskaźniki poziomu życia - cechy y

Województwo	y ₁	y ₂	y ₃	y ₄	y ₅	y ₆
1. warszawskie	23.3	16.8	2.26	5.57	60.3	112.1
2. białkopodlaskie	11.3	16.3	1.91	6.00	0.9	1.2
3. białostockie	44.2	18.5	1.63	5.59	4.0	3.8
4. bielskie	13.1	16.4	1.66	5.35	36.9	25.1
5. bydgoskie	25.7	18.1	1.91	5.47	14.8	19.0
6. chełmskie	23.1	14.4	1.68	5.31	20.1	3,6
7. ciechanowskie	6.9	17.0	1.89	5.23	1.0	2.3
8. częstochowskie	21.9	17.6	2.05	6.09	15,6	9.9
9. elbląskie	10.6	15.8	1.75	3.82	5.5	11.6
10. gdańskie	18.7	17.2	2.01	2.90	13.0	16.9
11. gorzowskie	14.5	16.6	1.61	4.52	7.1	7.3
12. jeleniogórskie	13.1	18.3	1.99	4.42	84.5	22.2
13. kaliskie	11.4	17.6	1.81	5.81	5.6	5.1
14. katowickie	23.3	19.5	1.93	4.90	290.0	142.0
15. kieleckie	20.0	17.0	1.78	5.68	10.0	8.9
16. konińskie	10.8	16.7	1.79	5.28	62.6	27.0
17. koszalińskie	13.9	17.9	1.58	3.64	1.6	4.6
18. krakowskie	19.6	15.8	1.96	5.60	226.4	63.0
19. krośnieńskie	18.5	16.8	1.53	5.46	8.2	5.0
20. legnickie	30.4	15.9	1.53	3.69	74.9	26.5
21. leszczyńskie	14.3	16.7	1.71	5.75	2.5	3.1
22. lubelskie	27.6	15.8	1.79	5.35	14.9	13.5
23. łomżyńskie	12.0	18.8	1.48	5.65	3.7	2.2
24. łódzkie	15.3	22.4	2.37	6.82	65.7	104.3
25. nowosądeckie	7.2	18.4	1.63	5.15	2.1	4.8
26. olsztyńskie	16.7	14.9	1.50	3.57	1.2	4.0
27. opolskie	16.5	19.1	1.65	4.77	29.9	16.7
28. ostrołęckie	8.0	15.5	1.47	4.98	16.6	4.2
29. pilskie	14.1	16.7	1.63	5.11	2.0	2.7
30. piotrkowskie	13.0	23.8	1.67	6.36	46.3	15.3
31. płockie	30.1	19.1	1.80	5.32	22.3	10.8
32. poznańskie	29.7	14.1	2.03	5.64	4.6	12.2
33. przemyskie	17.3	16.9	1.67	6.11	1.5	3.4
34. radomskie	20.9	17.7	1.78	5.69	29.7	7.0
35. rzeszowskie	18.3	17.4	1.63	5.20	5.1	9.9
36. siedleckie	9.8	15.2	1.61	5.83	0.9	2.3
37. sieradzkie	17.4	16.8	1.86	6.47	4.4	2.8
38. skierniewickie	12.1	14.9	1.75	6.45	3.2	6.3
39. słupeckie	15.4	15.9	1.58	3.51	2.3	3.4
40. suwalskie	17.6	16.9	1.56	3.79	1.4	2.2
41. szczecińskie	28.1	18.9	1.71	3.61	25.3	14.1
42. tarnobrzeskie	16.1	15.4	1.63	5.46	44.2	23.2

cd.tab.7

	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6
43. tarnowskie	9.9	16.0	1.72	5.43	27.1	23.0
44. toruńskie	13.0	18.5	1.94	4.90	6.8	10.6
45. wałbrzyskie	10.0	16.5	1.82	4.96	17.0	20.7
46. wrocławskie	15.7	17.2	1.75	5.36	8.6	13.3
47. wrocławskie	39.1	18.3	1.86	4.55	17.2	19.3
48. zamojskie	16.1	13.6	1.64	6.54	1.5	2.0
49. zielonogórskie	13.4	16.3	1.73	4.42	6.0	5.6
\bar{y}	17.7	17.1	1.75	5.16	27.6	17.9

wskaźników ustala się klasy regionów w zakresie poziomu życia⁵. Ponieważ każdy region opisuje różna kombinacja klas wartości 18 wskaźników, klasyfikacja regionów opiera się na zgeneralizowanej charakterystyce częstości występowania określonych klas tych wskaźników. Przewaga wskaźników o wartościach bardzo wysokich, wysokich, przeciętnych, niskich, bardzo niskich pozwala zaliczyć dany region do odpowiedniej klasy poziomu życia (patrz ryc.5). Jako dodatkowe kryterium porządkowania regionów na skali poziomu życia zastosowano wskaźnik Perkala (czyli sumę standaryzowanych wartości wskaźników, określoną dla każdego regionu). Wyniki klasyfikacji regionów według powyższych kryteriów są następujące.

Dla regionów poszczególnych klas poziomu życia charakterystyczne są wysokie wartości wybranych wskaźników cząstkowych. Dla regionów bardzo wysokiego poziomu życia są to: sprzedaż usług (zmienna 2), zużycie energii elektrycznej na wsi (7), lekarze (8), łóżka w szpitalach (9), uczniowie szkół ogólnokształcących (11), sprzedaż gazet (12), abonenci telewizyjni (14), sprzedaż detaliczna towarów (15), abonenci telefoniczni (17), samochody osobowe prywatne (16), wkłady oszczędnościowe (18).

W klasie wysokiego poziomu życia większość regionów ma tylko 6 wskaźników o wysokich wartościach (8,9,12,14,15,17). Spośród regionów bardzo niskiego poziomu życia nawet 5 województw wykazuje wysoką wartość wskaźnika „izby mieszkalne oddane do użytku” (zmienna 3). Warto w tym miejscu zauważyć, że wszystkie trzy regiony bardzo wysokiego poziomu życia wykazują niską wartość tego wskaźnika.

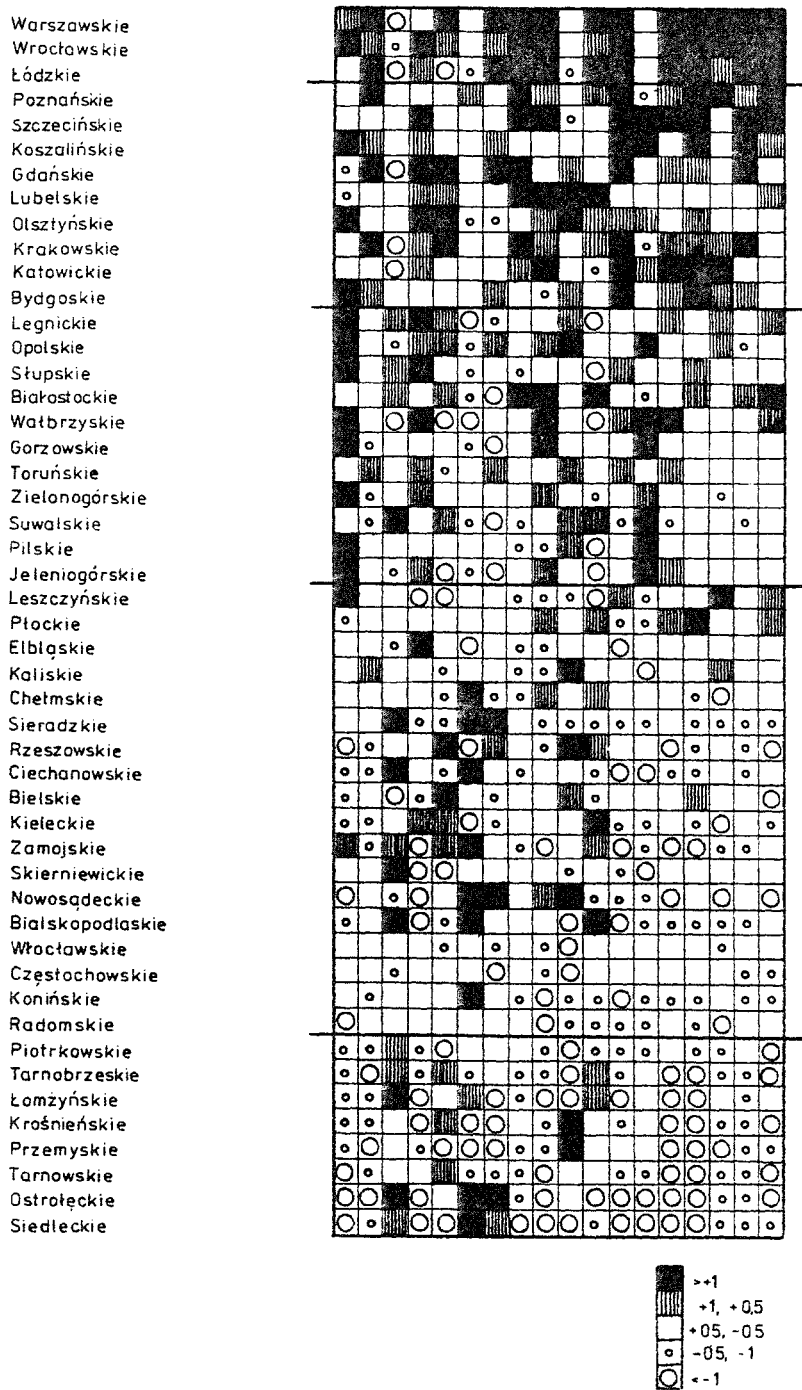
Regiony bardzo niskiego poziomu życia są związane głównie z niskimi wartościami następujących wskaźników: powierzchnia sprzedaży detalicznej handlu (zmienna 1), sprzedaż usług (2), łóżka w szpitalach (9), sprzedaż detaliczna towarów (15).

Drugi zbiór zawiera wskaźniki zjawisk negatywnych, tj. obniżających poziom życia, które wynikają z nieprawidłowości rozwoju regionalnego lub stanowią uboczne i niepożądane skutki tego rozwoju.

⁵ Wartości wskaźników cząstkowych standaryzuje się i dzieli na 5 klas: > 1 - b.wysokie, 1, 0.5 - wysokie, +0.5, -0.5 - przeciętne, -0.5, - niskie, < - 1 b.niskie.

Tabela 8. Macierz korelacji wskaźników pozytywnych poziomu życia

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1.																	
2.	0.2985																
3.	-0.1517	-0.5272															
4.	0.4892	0.3277	-0.4817														
5.	-0.0630	0.1664	-0.1477	0.2038													
6.	-0.1807	-0.0372	0.4426	-0.5484	-0.1795												
7.	-0.0061	0.5326	-0.2175	-0.0102	-0.0313	0.3052											
8.	0.0872	0.7369	-0.5186	0.3291	0.3038	-0.1561	0.3465										
9.	0.4755	0.5435	-0.4593	0.5102	0.0644	-0.1968	0.0927	0.7208									
10.	0.1835	0.1156	-0.2804	0.3592	0.3880	-0.3458	0.0129	0.0856	0.1924								
11.	-0.1914	0.3206	-0.0623	-0.0839	0.3823	-0.0513	0.0216	0.5710	0.3292	0.0023							
12.	0.5633	0.8155	-0.6242	0.6231	0.1754	-0.3515	0.3213	0.6954	0.6705	0.2671	0.1556						
13.	0.6927	0.1349	-0.2886	0.5283	-0.0557	-0.4025	-0.2075	0.0692	0.4771	0.2031	-0.1704	0.4511					
14.	0.5632	0.6774	-0.4935	0.6245	-0.1280	-0.2061	0.3594	0.5788	0.6503	-0.0238	0.0059	0.8075	0.4047				
15.	0.5950	0.8411	-0.5426	0.5690	0.1914	-0.1833	0.3644	0.7184	0.7123	0.2255	0.1535	0.9353	0.4033	0.8390			
16.	0.3117	0.7771	-0.4279	0.2501	0.2013	-0.0869	0.4436	0.6192	0.4362	0.0469	0.1549	0.7249	0.0085	0.6388	0.7516		
17.	0.3221	0.8673	-0.4833	0.3927	0.2081	-0.1317	0.5038	0.8437	0.6226	0.0523	0.4198	0.8148	0.2277	0.7044	0.8241	0.6360	
18.	0.5069	0.7188	-0.2028	0.3757	0.0176	-0.0662	0.3092	0.5978	0.6133	-0.1130	0.3387	0.6772	0.2772	0.7216	0.7175	0.6713	0.7408

Ryc. 5. Rozkład wartości wskaźników cząstkowych pozytywnych poziomu życia

Bez oceny niepożądanych rezultatów i ich wpływu na warunki życia nie można charakteryzować poziomu życia ludności.

Przy doborze wskaźników zjawisk negatywnych występujących w regionach natrafia się na wyjątkowo dużo trudności ze względu na niedostatki informacji statystycznej. Stąd też ograniczono się do 6 wskaźników zjawisk negatywnych, które obserwuje się w regionach w dziedzinie sytuacji mieszkaniowej (zmienna 19, stanu zdrowia ludności (zmienna 2-4), środowiska naturalnego (zmienna 5-6) (patrz tab. 2,7).

W zakresie warunków mieszkaniowych zaznacza się ostry deficyt mieszkań, który powoduje silną presję mieszkaniową, mierzoną liczbą członków spółdzielni mieszkaniowych oczekujących na mieszkania na 1000 ludności. Presja mieszkaniowa jest silniejsza w województwach z dużymi aglomeracjami, natomiast słabsza w regionach wiejskich, gdzie sytuacja mieszkaniowa jest gorsza. Istotny wpływ na nienadążanie budownictwa mieszkaniowego za rosnącymi potrzebami w dużych aglomeracjach miała niewłaściwa organizacja budownictwa, zmonopolizowana przez nieefektywne spółdzielnie mieszkaniowe oraz hamowanie inicjatyw jednostkowych. Wolniejszy przyrost ludności w regionach wiejskich związany z odpływem ludności oraz ożywienie budownictwa indywidualnego na wsi (np. w południowo-wschodniej części kraju często kosztem wyrzeczzeń z konsumpcji bieżącej na rzecz budowy domu lub za pieniądze z emigracji zarobkowej) powoduje osłabienie presji mieszkaniowej (por.: R. Szul, A. Mync, M. Lasocki, M. Grochowski, 1986).

Oceniając system ochrony zdrowia w Polsce należy stwierdzić, że stan służby zdrowia szczególnie w zakresie infrastruktury służby zdrowia i skuteczności jej funkcjonowania jest zły. Również warunki środowiska, wpływające na zdrowie człowieka, nie są nawet zadowalające (występowanie stref klęski ekologicznej). To doprowadziło do pogorszenia się stanu zdrowotnego ludności. Jako negatywne symptomy zdrowotności ludności przyjmuje się wysoki wskaźnik śmiertelności niemowląt oraz wysokie wskaźniki zgonów na nowotwory i choroby układu krążenia. Najgorsza sytuacja w zakresie śmiertelności niemowląt jest w: łódzkim, katowickim, opolskim, płockim, piotrkowskim, w przypadku zgonów na nowotwory w województwach: warszawskim, poznańskim, krakowskim, łódzkim, gdańskim, jeleniogórskim, katowickim, częstochowskim, a z powodu chorób układu krążenia w: łódzkim, częstochowskim, skierniewickim, sieradzkim, piotrkowskim, zamojskim, przemyskim.

Na tej podstawie można wnioskować, że wysoka śmiertelność występuje głównie w 3 rodzajach regionów: (1) regionach silnie zurbanizowanych i uprzemysłowionych, pomimo względnie dobrej dostępności do usług medycznych - np. łódzkie, (2) w regionach przemysłowych o niedostatecznej służbie zdrowia - np. piotrkowskie, częstochowskie, (3) w regionach słabych, rolniczych o niedorozwoju służby zdrowia - np. zamojskie, przemyskie, sieradzkie.

Główne zagrożenia regionalne dla zdrowia ludności aglomeracji miejskiej i obszarów przemysłowych wiążą się z degradacją środowiska. Najbardziej niebezpieczne dla zdrowia są zanieczyszczenia powietrza i wód. Najwyższe wskaźniki emisji pyłów i gazów oraz ścieków przemysłowych i komunalnych reje-

struje się w regionach obejmujących wielkie aglomeracje miejsko-przemysłowe: katowickim, łódzkim, warszawskim, krakowskim; regionami o największym zanieczyszczeniu atmosfery są również regiony przemysłowe: jeleniogórski, legnicki, koniński. Ujemnego wpływu gorszego stanu środowiska naturalnego na zdrowie mieszkańców aglomeracji miejsko-przemysłowych nie rekompensuje intensywniejsza opieka lekarska w tych regionach (większa liczba lekarzy i łóżek szpitalnych). W układzie regionalnym zachodzi korelacja dodatnia (istotna statystycznie) między stopniem zanieczyszczenia wód a śmiertelnością niemowląt i zgonami na raka (tab.9). „Waga” społeczna niepożądanych zjawisk jest bardzo zróżnicowana. Najbardziej niebezpieczne jest zanieczyszczenie środowiska, bezpośrednio wpływające na niski stan zdrowia ludności.

Tabela 9. Macierz korelacji wskaźników negatywnych poziomu życia

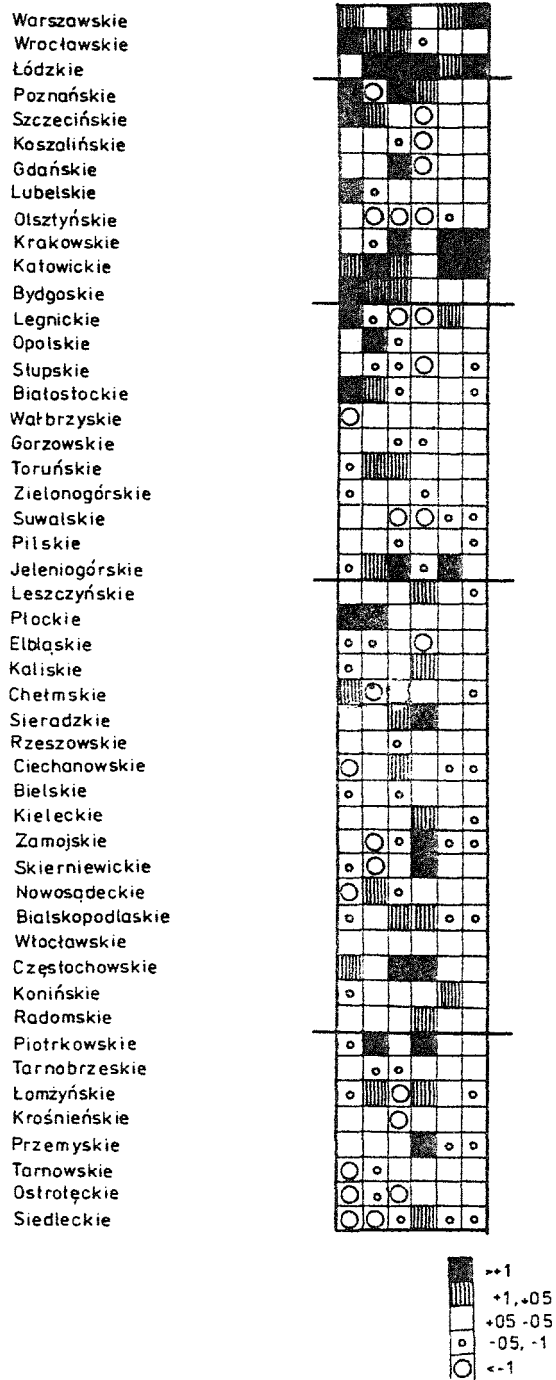
	1	2	3	4	5	6
1						
2	0.0851					
3	0.1438	0.2646				
4	-0.0808	0.1091	0.2756			
5	0.1348	0.2077	0.3198	0.0103		
6	0.1491	0.3178	0.5966	0.1013	0.7899	

Zbiór 6 wskaźników zjawisk społecznie negatywnych, które stanowią immanentne cechy rozwoju regionalnego w Polsce, jest układem obniżającym działanie pozytywnych czynników poziomu życia w regionie. Układ ten może być traktowany jako zespół zjawisk niepożądanych, pozostających w wyraźnym konflikcie z kształtowaniem się wysokiego poziomu życia.

Wartości wskaźników układu obniżającego poziom życia różnicują województwa na 3 klasy:

- 1) regiony silnych konfliktów ze środowiskiem,
- 2) regiony umiarkowanych konfliktów ze środowiskiem,
- 3) regiony słabych konfliktów ze środowiskiem.

Ze względu na wagę zagrożeń środowiska przyrodniczego, za obszary silnie konfliktowe uznaje się regiony, w których występuje bardzo wysokie natężenie emisji pyłów i gazów i (lub) odpowiednio wysokie zanieczyszczenie wód ściekami. Do regionów tych zalicza się: warszawskie, krakowskie, łódzkie, katowickie, jeleniogórskie, legnickie, konińskie (7 jednostek regionalnych, ryc. 6). Spośród nich dwa województwa mają, równocześnie w skali całego systemu regionalnego Polski, największą liczbę wysokich wskaźników zjawisk niepożądanych: katowickie - 5, łódzkie - 5, wśród których powtarzają się wysokie zgony niemowląt i wysokie zgony na raka. Do klasy obszarów słabo konfliktowych zalicza się województwa, w których co najmniej jeden ze wskaźników degradacji środowiska jest niski, a drugi przeciętny (lub również niski), a w całym zbiorze przeważają niskie i przeciętne wartości wskaźników. To kryterium prowadzi do wydzielenia następujących woje-

Ryc. 6. Rozkład wartości wskaźników cząstkowych negatywnych poziomu życia

wództw: siedleckie, przemyskie, łomżyńskie, zamojskie, ciechanowskie, białskopodlaskie, chełmińskie, suwalskie, pilskie, leszczyńskie, słupekie, olsztyńskie, białostockie (13 jednostek). W tych regionach, w warunkach względnie niskiego zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego, ze zjawisk niepożądanych o wysokim natężeniu najczęściej występują zgony na choroby układu krążenia (w 6 województwach: siedleckim, łomżyńskim, białskopodlaskim, zamojskim, przemyskim i leszczyńskim).

W pozostałych 29 województwach (umiarkowane), o przeciętnej degradacji środowiska, występują głównie konflikty między kształtowaniem się poziomu życia a zjawiskiem wysokiej śmiertelności i uciążliwych warunków mieszkaniowych.

Celem powiązania wyników analizy zbioru wskaźników cząstkowych poziomu życia i wyników analizy zbioru zjawisk obniżających poziom życia, na klasyfikację regionów według poziomu życia nakłada się klasyfikację regionów według siły konfliktów ze środowiskiem i otrzymuje się klasyfikację wielodziedlną (patrz tab.10). Opis klasyfikacji wielodziedlny prowadzi do nastę-

Tabela 10. Klasyfikacja wielodziedlna

Poziom życia	Silne konflikty	Umiarkowane konflikty	Słabe konflikty
Bardzo wysoki	warszawskie łódzkie	wrocławskie	
Wysoki	krakowskie katowickie	poznańskie szczecińskie koszalińskie gdańskie lubelskie bydgoskie	olsztyńskie
Przeciętny	legnickie jeleniogórskie	opolskie wałbrzyskie gorzowskie toruńskie zielonogórskie	słupekie białostockie suwalskie pilskie
Niski	konińskie	płockie elbąskie kaliskie sieradzkie rzeszowskie bielskie kieleckie skierniewickie nowosądeckie włocławskie częstochowskie radomskie	leszczyńskie chełmskie ciechanowskie zamojskie białskopodlaskie
Bardzo niski		piotrkowskie tarnobrzskie krośnieńskie tarnowskie ostrołęckie	łomżyńskie przemyskie siedleckie

pujących ustaleń. Tendencja do nasilania się konfliktów rośnie wraz z podnośzeniem się poziomu życia powyżej stanu przeciętnego. Ponieważ poziom życia w Polsce jest funkcją urbanizacji i uprzemysłowienia, to regiony silnie konfliktowe i umiarkowanie konfliktowe leżą głównie w Polsce południowej, zachodniej, północnej i środkowej. Obejmują one głównie aglomeracje miejsko-przemysłowe i okręgi przemysłowe. Z regionów o wysokim i przeciętnym rozwoju stosunkowo niskim natężeniem zjawisk niepożądanych charakteryzują się jedynie województwa: olsztyńskie, białostockie, suwalskie, śląskie, piłskie.

W regionach niskiego i bardzo niskiego poziomu życia konflikty dotyczą głównie problemów społecznych, ale również w przypadku istnienia przemysłu wydobywczego i przemysłu uciążliwego dla otoczenia przybierają formę konfliktów ze środowiskiem naturalnym (piotrkowskie, tarnobrzesckie, tarnowskie, ostrołęckie).

V. ANALIZA ZGODNOŚCI KLASYFIKACJI REGIONÓW NA SKALI POZIOMU ŻYCIA

Ostatnim zagadnieniem jest porównanie klasyfikacji A regionów według spożycia ludności (czyli składnika dochodu podzielonego) (ryc.4, tab. 11) i klasyfikacji B wyprowadzonej z analizy wskaźników cząstkowych pozytywnych poziomu życia (ryc.7, tab.12). Różnice w składzie klas poszczególnych klasyfikacji przedstawiają się następująco. Z klasy A najwyższego poziomu życia, obejmującej 7 województw, pozostają w tej samej klasie w klasyfikacji B tylko woj. warszawskie, wrocławskie i łódzkie. Klasa B wysokiego poziomu życia jest bardziej liczna (9 województw) i jej skład ulega zasadniczej zmianie w porównaniu z odpowiednią klasą A (6 województw). Pozostają w niej 4 województwa z klasy A, tj. szczecińskie, katowickie, bydgoskie, olsztyńskie, natomiast woj. wałbrzyskie i białostockie przesuwają się w dół skali do klasy B przeciętnego poziomu. Ponadto do klasy B wysokiego poziomu życia trafiają zdegradowane o jedną klasę województwa: poznańskie, krakowskie, koszalińskie, gdańskie i przesuwające się w górę o jedną klasę woj. lubelskie w porównaniu z klasyfikacją A. Zmienia się skład i zmniejsza liczebność klasy przeciętnego poziomu życia w klasyfikacji B. Liczy ona 11 województw (w klasyfikacji A - 19 województw). Nie zawiera wymienionego już przedtem woj. lubelskiego, przesuniętego do wyższej klasy B, oraz województw: bielskiego, nowosądeckiego, rzeszowskiego, elbląskiego, leszczyńskiego, częstochowskiego, kieleckiego, kaliskiego, włocławskiego, które spadły na niższą pozycję i zasilili klasę B niskiego poziomu życia. Natomiast nowe elementy składowe klasy B przeciętnego poziomu życia pochodzą z klasy A wysokiego poziomu życia. Są to woj. białostockie i wałbrzyskie. Trzon klasy przeciętnego poziomu życia, tj. stały w obu klasyfikacjach zestaw województw tworzą województwa: legnickie, opolskie, śląskie, gorzowskie, toruńskie, zielonogórskie, suwalskie, piłskie, jeleniogórskie. Należy zwrócić uwagę, że w obrębie klasy B przeciętnego poziomu życia zmienia się kolejność województw w porównaniu z klasą A. Ze środkowych pozycji w klasie A na pierwsze miejsce

Tabela 11. Klasyfikacja A regionów na podstawie wielkości spożycia ludności

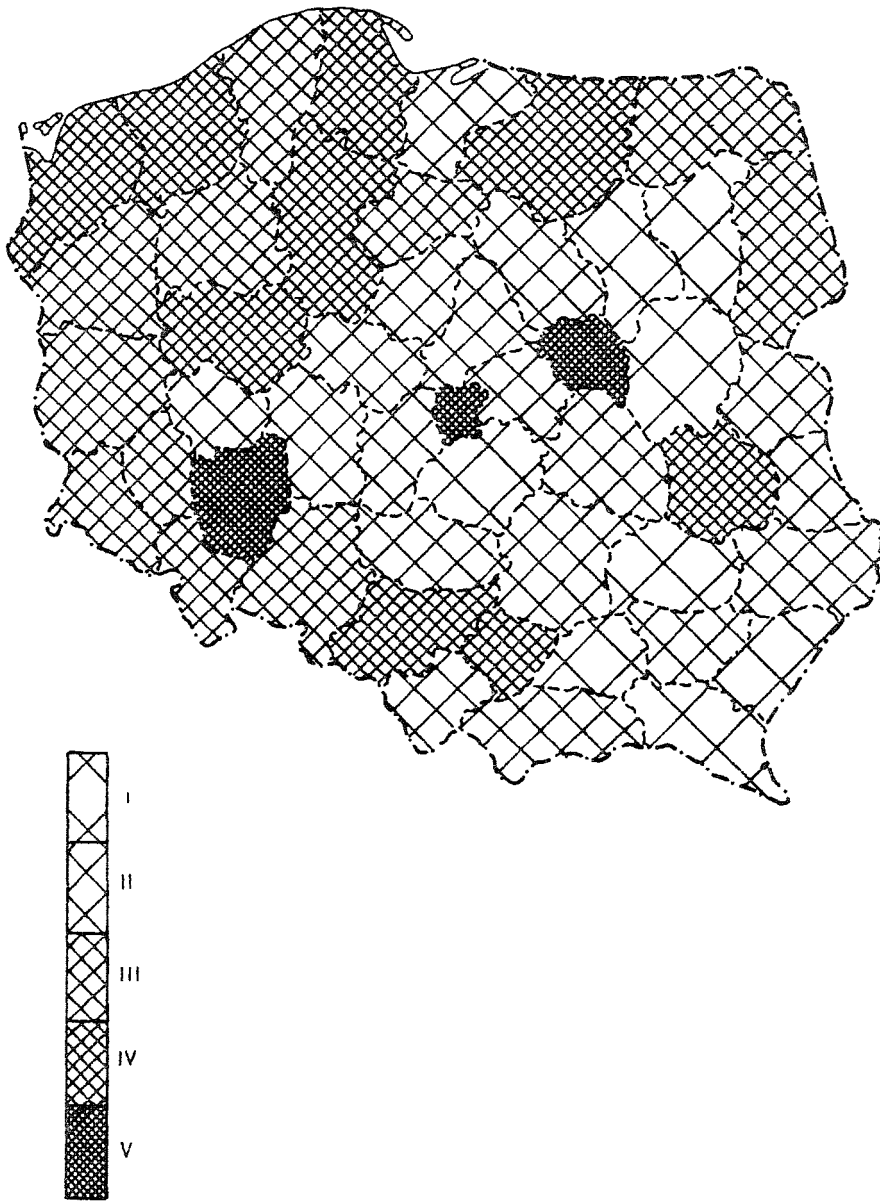
Wskaźnik regionalny spożycia	Województwo
Bardzo wysoki	warszawskie wrocławskie poznańskie łódzkie krakowskie koszalińskie gdańskie
Wysoki	szczecińskie katowickie bydgoskie wałbrzyskie białostockie olsztyńskie
Przeciętny	opolskie bielskie lubelskie śląskie jeleniogórskie nowosądeckie zielonogórskie legnickie toruńskie rzyszowskie elbląskie gorzowskie leszczyńskie częstochofskie kieleckie kaliskie pilskie suwalskie włocławskie
Niski	chełmskie płockie skierniewickie białkopodlaskie radomskie sieradzkie piotrkowskie krośnieńskie ciechanowskie tarnowskie
Bardzo niski	tarnobrzskie zamojskie łomżyńskie konińskie przemyskie ostrołęckie siedleckie

Tabela 12. Klasyfikacja B regionów na skali poziomu życia według wskaźników cząstkowych pozytywnych

Poziom życia	Województwo
Bardzo wysoki	warszawskie wrocławskie łódzkie

Poziom życia	Województwo
Wysoki	poznańskie szczecińskie koszalińskie gdańskie lubelskie olsztyńskie krakowskie katowickie bydgoskie
Przeciętny	legnickie opolskie słupskie białostockie wałbrzyskie gorzowskie toruńskie zielonogórskie suwalskie piłskie jeleniogórskie
Niski	leszczyńskie płockie elbląskie kaliskie chełmskie sieradzkie rzeszowskie ciechanowskie bielskie kieleckie zamojskie skierniewickie nowosądeckie białkopodlaskie wrocławskie częstochowskie konińskie radomskie
Bardzo niski	piotrkowskie tarnobrzeskie łomżyńskie krośnieńskie przemyskie tarnowskie ostrołęckie siedleckie

w klasie B wysuwa się woj. legnickie, a na ostatnie miejsce przesuwa się woj. jeleniogórskie. Zasadniczo wzrosła liczebność klasy B niskiego poziomu życia, która zawiera 18 województw (w klasyfikacji A tylko 10 województw). Ta zmiana liczebności jest rezultatem dołączenia nowych elementów: woj. leszczyńskiego, elbląskiego, kaliskiego, rzeszowskiego, bielskiego, kieleckiego, nowosądeckiego, wrocławskiego, częstochowskiego, które zostały zdegradowane o jedną klasę, woj. zamojskiego i konińskiego - awansujących o jedną klasę oraz straty woj. krośnieńskiego, piotrkowskiego, tarnowskiego na rzecz klasy B bardzo niskiego poziomu życia.

Ryc. 7. Klasyfikacja województw wg wskaźników cząstkowych pozytywnych poziomu życia

W klasie bardzo niskiego poziomu życia, zarówno w klasyfikacji B jak i w klasyfikacji A, pozostaje 5 tych samych województw: tarnobrzeskie, łomżyńskie, przemyskie, ostrołęckie, siedleckie. W klasie B bardzo niskiego poziomu życia ponadto znajdują się województwa: piotrkowskie, krośnieńskie, tarnowskie, które przesunęły się tu z klasy A niskiego poziomu życia i zajęły miejsca woj.: zamojskie i konińskie, awansujących z klasy A bardzo niskiego poziomu życia do klasy B niskiego poziomu życia.

Klasyfikacja B na podstawie wskaźników częściowych w porównaniu z klasyfikacją A według wartości spożycia ludności wykazuje degradację pozycji 18 województw oraz awans 3 województw na skali poziomu życia. Obniżenie pozycji wiąże się z przesunięciem do sąsiednich klas poziomu życia. Najliczniejsze są przesunięcia z klasy A przeciętnego poziomu życia do klasy B niskiego poziomu życia. Klasyfikacja B charakteryzuje się w porównaniu z klasyfikacją A większą liczebnością klasy wysokiego poziomu życia kosztem klasy bardzo wysokiego poziomu i większą liczebnością klasy niskiego poziomu kosztem klasy przeciętnego poziomu życia. Rozkład liczebności klas staje się bardziej asymetryczny. W klasyfikacji B liczba województw o bardzo wysokim i wysokim poziomie życia (12 województw) jest dwukrotnie mniejsza niż liczba województw niskiego i bardzo niskiego poziomu życia (26 województw) (w klasyfikacji A tylko 1,5-krotnie). Równocześnie na uwagę zasługuje fakt, że „degradowane” na skali poziomu życia regiony są w znakomitej większości obszarami występowania konfliktów środowiskowych.

Wyniki badań wydają się potwierdzać pogląd, że określenie poziomu życia poprzez wskaźnik dochodu podzielonego według regionów jest zawyżone. To zawyżenie jest charakterystyczne zarówno dla regionów silnych jak i słabych. Regiony silne o wysokim stopniu urbanizacji „przechwytyją” dochody mieszkańców innych regionów o niedorozwoju usług. Również niektóre regiony słabe o rozwiniętej funkcji turystyczno-wypoczynkowej mają relatywnie wysoki wskaźnik spożycia dochodu, który nie wynika z wysokiego poziomu konsumpcji stałych mieszkańców regionu, ale z napływu turystów. Trzeba również zauważyć, że domeną wysokiego i bardzo wysokiego poziomu życia pozostają województwa stare, natomiast niskiego i bardzo niskiego poziomu życia - nowe województwa. Stare województwa stanowią rdzeniowe części dawnych województw sprzed 1975 r., których ośrodkami są aglomeracje miejsko-przemysłowe, a nowe województwa zostały utworzone z obszarów peryferyjnych dawnych województw. Ten kontrast między starymi i nowymi województwami jest jeszcze wyraźniejszy w klasyfikacji przeprowadzonej na podstawie wskaźników częściowych. Okazuje się, że nawet nieliczne nowe województwa o przeciętnym dochodzie podzielonym, położone w sąsiedztwie silnych regionów miejskich, mają w kategoriach wskaźników częściowych jeszcze niższy poziom życia niż to wynika z kształtowania się dochodu podzielonego. Województwa: nowosądeckie, elbląskie, leszczyńskie, częstochowskie, kaliskie, włocławskie, krośnieńskie, piotrkowskie, tarnowskie, obniżają swoją pozycję na skali poziomu życia ze względu na słabe wyposażenie infrastrukturalne (w zakresie szpitali, szkół, placówek handlowych) i nie wykazują oznak zamożności społecz-

ności regionalnej (posiadania samochodu, wysokich wkładów oszczędnościowych). Wśród nich znajduje się woj. piotrkowskie, które charakteryzuje się silnym rozwojem przemysłu, ale w związku z opóźnieniami w zakresie urbanizacji trafia nawet do klasy bardzo niskiego poziomu życia.

Konkludując można stwierdzić, że kształtowanie się poziomu życia w układzie regionalnym jest związane: (1) ze zróżnicowaniem przestrzennym struktury społeczno-gospodarczej kraju, (2) z położeniem w stosunku do głównych regionów miejskich kraju.

Zróżnicowanie regionalnej struktury społeczno-gospodarczej kraju znajduje swój wyraz w podziale Polski na część zachodnią o wyższym stopniu rozwoju społeczno-gospodarczego i wyższym poziomie życia oraz część wschodnią o niższym stopniu rozwoju i niższym poziomie życia. Poziom życia ludności regionów leżących w strefie cienia silnych regionów miejskich kształtuje się na relatywnie niższym poziomie z uwagi na brak urządzeń komunalnych, usługowych i dojazdy do pracy.

VI. ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU ŻYCIA JAKO CZYNNIK MIGRACJI

Różnice poziomu życia w układzie regionalnym traktuje się jako jeden z czynników determinujących migracje międzyregionalne.

Sprawdzając tę hipotezę dokonuje się opisu roli poszczególnych województw w kształtowaniu migracji międzyregionalnych w powiązaniu z klasyfikacją regionów według poziomu życia ludności.

Województwa o bardzo wysokim poziomie życia charakteryzują się w skali całego układu regionalnego dużymi bezwzględnymi napływami i odpływami (patrz tab. 13). Jednak tylko woj. warszawskie ma równocześnie wysokie bezwzględne i względne saldo dodatnie (36 tys. osób i 1.5 osoby na 1000 ludności). W woj. wrocławskim i łódzkim różnice między wielkością napływu i odpływu są stosunkowo niewielkie.

Tabela 13. Wskaźniki migracji w 1985 r.

Województwo	Odpływ (O)		Napływ (N)		N-O	N-O L	N-O N+O
	w l.bezw.	w %	w l.bezw.	w %			
1	2		3		4	5	6
1. warszawskie	8459	3.36	12066	4.80	3607	1.5	0.17
2. białkopodlaskie	2617	1.04	2092	0.83	- 525	-1.8	-0.11
3. białostockie	3425	1.36	4011	1.59	586	0.9	0.08
4. bielskie	5227	2.08	5358	2.13	137	0.2	0.01
5. bydgoskie	7154	2.84	6719	2.67	- 435	-0.4	-0.03
6. chełmskie	2399	0.95	2117	0.84	- 282	-1.2	-0.06
7. ciechanowskie	3694	1.47	3189	1.27	- 505	-1.2	-0.07
8. częstochowskie	5230	2.08	4654	1.85	- 576	-0.7	-0.06
9. elbląskie	5296	2.10	3993	1.59	- 1303	-2.8	-0.14
10. gdańskie	6004	2.39	7684	3.05	1680	1.2	0.12
11. gorzowskie	4970	1.97	4361	1.73	- 605	-0.5	-0.06
12. jeleniogórskie	5382	2.14	3876	1.54	- 1506	-2.9	-0.16

cd. tab. 13

1	2	3	4	5	6		
13. kaliskie	4297	1.71	3614	1.44	- 683	-0.9	- 0.09
14. katowickie	14818	5.90	28887	11.49	14065	3.6	0.32
15. kieleckie	8295	3.30	6825	2.71	- 1470	-1.3	-0.10
16. konińskie	3781	1.50	2789	1.11	- 990	-2.1	-0.15
17. kozzalińskie	5139	2.04	4864	1.93	- 275	-0.6	-0.03
18. krakowskie	6115	2.43	7072	2.81	957	0.8	0.07
19. krośnieńskie	2865	1.14	2614	1.04	- 251	-0.5	-0.05
20. legnickie	4322	1.72	5392	2.14	1070	2.2	0.11
21. leszczyńskie	2881	1.14	2408	0.96	- 473	-1.3	-0.09
22. lubelskie	5675	2.25	6416	2.55	741	0.7	0.06
23. łomżyńskie	3910	1.55	3200	1.27	- 710	-2.0	-0.10
24. łódzkie	5218	2.07	6147	2.44	925	0.8	0.08
25. nowosądeckie	4862	1.93	3366	1.34	- 1496	-2.2	-0.18
26. olsztyńskie	7051	2.80	6742	2.68	- 305	-0.4	-0.02
27. opolskie	6003	2.39	6675	2.65	672	0.7	0.05
28. ostrołęckie	4301	1.71	3156	1.25	- 1145	-3.0	-0.15
29. pilskie	4559	1.81	3898	1.55	- 661	-1.4	-0.08
30. piotrkowskie	4388	1.74	4671	1.89	283	0.4	0.03
31. płockie	3762	1.49	3094	1.23	- 668	-1.3	-0.09
32. poznańskie	6209	2.47	9000	3.59	2791	2.1	0.18
33. przemyskie	3178	1.26	2111	0.83	- 1067	-2.7	-0.20
34. radomskie	4971	1.98	3766	1.50	- 1205	-1.6	-0.14
35. rzeszowskie	3930	1.56	4256	1.69	326	0.4	0.04
36. siedleckie	5024	2.00	3635	1.44	- 1385	-2.2	-0.16
37. sieradzkie	3473	1.38	3050	1.21	- 423	-1.0	-0.06
38. skierniewickie	3026	1.20	2941	1.17	- 85	-0.2	-0.01
39. słupskie	4086	1.62	3835	1.52	- 251	-0.6	-0.03
40. suwalskie	4533	1.80	3907	1.55	- 626	-1.4	-0.07
41. szczecińskie	6761	2.69	6977	2.77	216	0.2	0.02
42. tarnobrzeskie	4572	1.82	3944	1.58	- 608	-1.0	-0.07
43. tarnowskie	4333	1.72	3622	1.44	- 711	-1.1	-0.09
44. toruńskie	5411	2.15	4845	1.92	- 566	-0.9	-0.06
45. wałbrzyskie	7129	2.83	4562	1.81	- 2567	-3.5	-0.22
46. włocławskie	4033	1.60	2999	1.19	- 1034	-2.4	-0.15
47. wrocławskie	8488	3.38	8103	3.22	- 385	-0.3	-0.02
48. zamojskie	4301	1.71	2401	0.95	- 1900	-3.9	-0.28
49. zielonogórskie	6099	2.42	5732	2.28	- 367	-0.6	-0.03

W klasie województw o wysokim poziomie życia wyróżnia się woj. katowickie, które wykazuje największy odpływ (14.8 tys. osób, tj. 6% całkowitego odpływu) i największy napływ (28.8 tys. osób, tj. 11.5% całkowitego napływu do regionów). Cechuje go również największe w skali układu regionalnego bezwzględne i względne dodatnie saldo migracyjne (odpowiednio 14 tys. osób i

3.6 osób na 1000 mieszkańców) oraz wyjątkowo wysoki wskaźnik efektywności migracji (+0.32, co oznacza, że na każde 100 migrantów było 66 po stronie napływu i 34 po stronie odpływu). Pozostałe województwa tej klasy to poznańskie i gdańskie z dużym bezwzględnym i względnym saldem dodatnim, dalej szczecińskie, krakowskie, lubelskie ze słabym saldem dodatnim, koszalińskie, olsztyńskie, bydgoskie z niewielkim saldem ujemnym oraz niskimi względnymi saldami. Warto zauważyć, że w tych dwóch klasach wysokiego poziomu życia mieszczą się województwa o największym bezwzględnym napływie i (lub) odpływie regionalnym (wyjąwszy woj. kieleckie z niskim poziomem życia). Można więc stwierdzić, że regiony wysokiego poziomu życia stanowią główne obszary docelowe migracji albo (i) cechują się intensywną wymianą ludności (np. katowickie, wrocławskie). Układ przestrzenny odpływu i napływu woj. katowickiego i warszawskiego, dominujących w strukturze migracji, ma zasięg krajowy. Z układem tym silnie sprzężony pozostaje układ przestrzenny migracji woj. szczecińskiego i wrocławskiego (por. I. Czyż, 1988).

Udział województw tworzących klasę przeciętnego, niskiego i bardzo niskiego poziomu życia w całkowitym odpływie i napływie układu regionalnego jest stosunkowo niewielki (w porównaniu z udziałem województw wysokiego poziomu życia) i dlatego ich charakterystykę w kategoriach migracji opiera się tylko na względnych miarach natężenia zjawiska.

W klasie przeciętnego poziomu życia woj. legnickie wykazuje względne saldo dodatnie - drugie co do wielkości w kraju (2.2.), po woj. katowickim (3.6). Z kolei jeleniogórskie, wałbrzyskie mają istotne względne salda ujemne (-2.9, -2.4).

W klasie niskiego poziomu życia wyraźne względne salda ujemne posiadają zamojskie (-3.9), elbląskie (-2.7), włocławskie (-2.4) konińskie (-2.1), nowosądeckie (-2.2), białkopodlaskie (-1.8), radomskie (-1.6), a w klasie bardzo niskiego poziomu życia - ostrołęckie (-3.0), przemyskie (-2.7), siedleckie (-2.2), łomżyńskie (-2.0). Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród woj. niskiego i bardzo niskiego poziomu życia małe względne salda ujemne, a nawet słabe względne salda dodatnie mają województwa posiadające przemysł (np. piotrkowskie, rzeszowskie, krośnieńskie, bielskie, kaliskie, skierniewickie, tarnowskie).

Regiony o niskim i bardzo niskim poziomie życia to głównie regiony o istotnym ujemnym względnym saldzie, które stanowią obszary odpływów. Układy przestrzenne najsilniejszych odpływów z tych regionów odtwarzają powiązania „sąsiedzkie” wewnątrz dawnych województw, sprzed 1975 r. W południowej i wschodniej części Polski są to układy odpływów z przemyskiego, krośnieńskiego, tarnobrzeskiego do rzeszowskiego, z nowosądeckiego i tarnowskiego do krakowskiego, z tarnobrzeskiego, chełmskiego, białkopodlaskiego do lubelskiego, skierniewickiego, radomskiego, siedleckiego, ciechanowskiego, ostrołęckiego do warszawskiego.

WNIOSKI

Strukturę przestrzenną poziomu życia w Polsce cechują duże różnice, które zaznaczają się:

- 1) w skali kraju - między częścią zachodnią i wschodnią,
 - 2) w skali międzyregionalnej - między regionami miejskimi, których rdzenie stanowią duże aglomeracje, a regionami sąsiednimi,
 - 3) w skali regionu - między miastem a wsią (por. Z. Chojnicki, T. Czyż 1988).
- Występowanie tych różnic jest rezultatem niskiej efektywności dotychczasowej polityki regionalnej w Polsce.

Podział Polski pod względem stopnia rozwoju na część zachodnią i wschodnią ukształtowały czynniki historyczne; sięga on czasów rozbiorowych i jest wynikiem różnic w rozwoju ziem polskich położonych w poszczególnych zabiorach. Niezlikwidowanie tych kontrastów w okresie ostatniego czterdziestolecia kojarzy się raczej z pasywną polityką regionalną. Jest dowodem tego, że prowadzona w tych latach działalność aktywizacyjna na obszarach zafakowanych, oparta głównie na rozwoju przemysłu, była niewystarczająca i dała małe efekty w dziedzinie zmniejszania różnic.

Problem wyrównywania poziomu życia między zachodnią i wschodnią częścią kraju pozostaje więc ciągle aktualnym problemem polityki regionalnej. Funkcje aktywizujące powinien pełnić nie tylko wielki przemysł, ale przede wszystkim wysokowydajne i zmodernizowane rolnictwo, powiązane z przemysłem rolno-przetwórczym, rzemiosło, a także wyspecjalizowane usługi, np. turystyczne. Należy jednak zaznaczyć, że strategia racjonalnie pojętego wyrównywania poziomu życia zakłada zróżnicowanie funkcjonalne i ekologiczne, i tym samym wyklucza uniformizację międzyregionalną (por. A. Kukliński, 1980). Kształtowanie rozwoju poszczególnych części kraju powinno uwzględnić zróżnicowanie ich warunków naturalnych oraz gospodarczych i społecznych, a podstawą rozwoju są kryteria efektywności regionalnej. Dalsze procesy wyrównywania dysproporcji w rozwoju kraju, uwzględniające przystosowanie zagospodarowania przestrzennego do warunków naturalnych, powinny doprowadzić do ukształtowania 3 głównych równoleżnikowych stref gospodarczych (południowej, środkowej i północnej) o wysokiej jakości gospodarowania i wyrównanym poziomie życia (K. Dziewoński, B. Malisz, 1978).

Kontrasty między regionami miejskimi z dużymi aglomeracjami a regionami sąsiednimi powstały w wyniku polityki nadmiernego rozwoju aglomeracji i niedorozwoju pozostałych ogniw systemu osadniczego. Procesowi rozwoju gospodarki wielkomiejskiej, związanemu z koncentracją ludności, zatrudnienia i produkcji w wielkich miastach, towarzyszyło opóźnienie procesów urbanizacyjnych w województwach sąsiadujących z aglomeracją, spowodowane m.in. niedostatecznym rozwojem infrastruktury technicznej, społecznej i usług handlowych w tych województwach. Regiony peryferyjne w stosunku do aglomeracji otrzymały w 1975 r. status nowych województw i uzyskały pewien impuls do rozwoju, który wyraził się jednak głównie w dynamice rozwoju miast wojewódzkich. W planowaniu rozwoju nie wykorzystano dostatecznie różnych predyspozycji funkcjonalnych regionów peryferyjnych.

Wyraźne różnice w poziomie życia w obrębie poszczególnych regionów występują w układzie wieś-miasto. Są one wynikiem niedoceniań roli rolnictwa w rozwoju społeczno-gospodarczym i w kształtowaniu wysokiej efektywności regionalnej gospodarowania i wysokiego poziomu życia.

Niewłaściwa polityka rolna i niedorozwój infrastruktury technicznej, społecznej i handlowej hamowały rozwój społeczno-gospodarczy wsi. Szczególnie szkodliwe w skutkach dla wsi było niedoceniań roli infrastruktury w kształtowaniu poziomu życia człowieka, zarówno jako producenta jak i konsumenta.

W konkluzji można stwierdzić, że warunkiem zmniejszenia różnic w poziomie życia ludności w każdej skali przestrzennej (krajowej, międzyregionalnej, regionalnej) jest stworzenie nowych mechanizmów rozwoju gospodarczego i społecznego oraz aktywna polityka regionalna.

ZAŁĄCZNIK

W analizie posługujemy się szacunkiem dochodu (produktu) narodowego w przekroju wojewódzkim na podstawie danych za 1986 r., opracowanym zgodnie z zasadami System of National Accounts (SNA) przez Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN. Według zasad systemu SNA dochód pozostaje jako wynik produkcji dóbr materialnych oraz usług niematerialnych. W systemie SNA operuje się pojęciem produktu krajowego brutto (Gross Domestic Product, w skrócie GDP). Dla każdego województwa obok produktu wytworzonego oszacowano również podzielony produkt krajowy brutto, który jest sumą spożycia i akumulacji. Przy ocenie dokładności szacunków produktu krajowego należy wziąć pod uwagę fakt, że wytworzony produkt krajowy brutto określa poziom działalności jednostek ekonomicznych danego województwa, ale nie jest to produkt powstający na terenie województwa. Wskaźnik produktu krajowego na 1 mieszkańca jest więc relacją wielkości dotyczących jednostek gospodarczych zaliczonych do danego województwa oraz liczby ludności zamieszkałej na terenie danego województwa. Z kolei podzielony produkt krajowy brutto w danym województwie zawiera sprzedaż (lub nieodpłatne przekazanie) towarów i usług na obszarze województwa. W związku z tym przeliczenie wielkości spożycia na mieszkańca województwa charakteryzuje tylko w przybliżeniu wielkość spożycia mieszkańców województwa. Wynika to z tego, że na terytorium województwa zakupów mogą dokonywać zarówno mieszkańcy macierzystego województwa, jak i osoby przyjezdne (np. turyści). Obecna trudna sytuacja rynkowa w Polsce powoduje jeszcze większe transfery towarów z aglomeracji miejskich do sąsiednich regionów. Również w zakresie usług niematerialnych zachodzi międzywojewódzki przepływ usług, polegający na tym, że w województwach z rozwiniętą infrastrukturą z usług korzysta także ludność innych województw. Spożycie składa się z następujących elementów:

1) spożycia przez ludność dóbr materialnych i usług niematerialnych, które obejmuje spożycie opłacane z dochodów osobistych ludności oraz spożycie finansowane z funduszy społecznych. Spożycie z dochodów osobistych ludności (tzw. spożycie rynkowe) to wydatki ludności na zakup dóbr materialnych i

usług niematerialnych oraz tzw. spożycie naturalne przez ludność rolniczą. Spożycie z funduszy społecznych obejmuje spożycie dóbr materialnych i usług niematerialnych, przekazywanych ludności nieodpłatnie (lub za częściową nieodpłatnością);

2) spożycia ogólnospołeczne, obejmującego spożycie usług niematerialnych, które nie są skierowane do indywidualnych odbiorców, lecz zaspokajają potrzeby społeczeństwa jako całości (np. usługi wymiaru sprawiedliwości).

L. Zienkowski (1979, s. 68-69) pisze: „Wydatki państwa skierowane na zakup niektórych dóbr materialnych i usług, traktowane zgodnie z przyjętą metodyką jako wartość spożycia, nie podnoszą stopy życiowej i nie zwiększają dobrobytu. Wątpliwości budzą przede wszystkim wydatki związane z administracją ogólną, wymiarem sprawiedliwości itp. oraz wydatki na obronę narodową. Również naszym zdaniem nie są to w rzeczywistości elementy ostatecznego podziału produktu, lecz społeczne koszty całokształtu działalności społeczno-gospodarczej” ... Spotkać się można z twierdzeniem, że wydatki na obronę narodową zaspokajają potrzebę poczucia bezpieczeństwa zewnętrznego, a wydatki na aparat bezpieczeństwa - potrzebę poczucia bezpieczeństwa wewnątrz kraju i jako takie podnoszą poziom dobrobytu. Wydaje się jednak, że nie wzrost wydatków na zbrojenia, lecz ich ograniczenie w skali światowej, a w zakresie walki z przestępczością - nie wzrost wydatków na rozbudowę aparatu represji, lecz zwiększenie wydatków na wychowanie i kulturę oraz na zapobieganie tworzeniu się środowisk przestępczo-gennych dać mogą poczucie bezpieczeństwa”.

LITERATURA

Dochód narodowy Polski według województw w 1986 r. Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN. Warszawa 1989

Chojnicki Z., Czyż T., 1987: Economic growth and the standard of living of Poland's population: a regional approach. *Geoforum*, 18, 2, 203-212

Chojnicki Z., Czyż T., 1988: Zróżnicowanie poziomu i warunków życia ludności wsi. Problem CPBP.03.12.2. IGiPZ PAN. Warszawa (maszynopis)

Czyż T., 1988: Migracje międzyregionalne i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Zastosowanie analizy Q. W: Problemy metodologiczne analizy przestrzennej, (red. T. Czyż). Seria Geografia, 38, UAM Poznań, 63-86

Dziewoński K., Malisz B., 1978: Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju. KPZK PAN, Studia, 53, Warszawa

Kukliński A., 1980: Gospodarka przestrzenna i studia regionalne. KPZK PAN, Biuletyn, 111, Warszawa

Szul R., Mync A., Lasocki M., Grochowski M., 1986: Sytuacja społeczno-gospodarcza Polski w okresie kryzysu i reformy - ujęcie regionalne. *Przegląd Geograficzny*, 58, 4, 627-657

Tabin M., 1983: Wskaźniki społeczne. PAN, Komitet Badań i Prognoz, Polska 2000, 1, 9-25

Zienkowski L., 1979: Poziom życia. Metody mierzenia i oceny. Warszawa